

18 APR 1953

SKUTEČNOST

N E Z Á V I S L Á R E V U E

ŘIDI REDAKČNÍ RADA

Ročník IV.

Únor, 1952.

Číslo 2.

O B S A H

TRANNICTVO V DEMOKRACII	<i>Karol Belák</i>
BRITSKÉ POLITICKÉ PERSPEKTIVY	<i>H. J. Hájek</i>
O ZÁKLADY MRAVNOSTI: K DISKUSI	<i>Ladislav Matějka</i>
ROZHOVOR SE SVĚDOMÍM	<i>Vladimír Štědrý</i>
LIDÉ A UDALOSTI	
JIRÍ ORTEN — TORSO A TAJEMSTVÍ JEHO DÍLA	<i>Vladimír Peška</i>
ODKAZ E. A. BLAIRA	<i>Petr Demetz</i>
Z RILKEHO „KNIHY CHUDOBY A SMRTI“	<i>přel. F. Bregha</i>
Z DOPISŮ	

SKUTEČNOST SE PŘEDPLÁCÍ:

Ročně:

- V ANGLII A IRSKU:** £ 1 Postal Orderem nebo šekem, vystaveným na jméno *H. J. Hájek*, do ústřední administrace Skutečnosti 28, Orchard Crescent, Edgware, Middx., England.
- V AUSTRALII, Novém Zélandě a pacifických ostrovech** £ 1: 10, leteckou poštou £ 3. Poštovním poukazem (Postal Order) na adr.: *Zdeněk Slouka*, Mitchell Library, Macquarie St., Sydney, NSW.
- V BELGII:** frs. 150 mezinárodním převodem nebo bankovkou do ústř. administrace.
- VE FRANCII:** frs. 1000. Zástupce oznámíme v příštím čísle.
- VE FRANC. AFRICE** (Maroko, Alžír, Tunis, Kamerun) frs. 1000 na adr.: *Karel Hrdlička*, Central Post, Poste Restante, Casablanca, Morocco.
- V HOLANDSKU:** zł. 12 na pošt. účet č. 564075, název účtu *Ing. Vlad. Brůža*, Bijlhouwerstraat 5, Utrecht.
- V ITALII:** lir 2000 na adr. *Skutečnost*, Viale Medaglie d'Oro 200, Roma.
- V JIŽNÍ AMERICĚ:**
v Brazílii: Cr. S 100 na Banco Auxiliar de Sao Paulo por C.C.P. No. 78373, Rua Boa Vista 192, Sao Paulo. Koresp. na *Skutečnost*, Caixa Postal 8347, Sao Paulo.
- v Peru: \$ 5 na adr.: *Vlad. Litochleb*, c/o CIREX S.A., Jirón Junín 319, Lima.
Ostatní státy stř. a již. Ameriky: \$ 5 do ústřední administrace nebo na brazilského či peruánského zástupce, dle místních devisových poměrů. Letecké zásilky do stř. a již. Ameriky: \$ 8.
- V KANADĚ:** \$ 5, letecky \$ 8, na adr.: *Mirko Janeček*, 30, Highview Crescent, Toronto, Ont. Na tuto adresu řiďte také korespondenci.
- V NEMECKU:** DM 12 na adr.: *Skutečnost*, Schliessfach 6, Postamt 62, München.
- V NORSKU:** K 15 mezinár. převodem či bankovkou do ústř. admin. nebo našemu zástupci ve Švédsku.
- VE ŠVÉDSKU A DÁNSKU:** K 14 na adr.: *Stanislav Schottl*, Linnegatan 15, Limhamn, Malmö, Sweden. Na tuto adresu řiďte také veškerou korespondenci.
- VE ŠVÝCARSKU:** frs. 12 na pošt. šekové konto č.: II 166 36 (Lausanne). Název účtu *Lad. Cerych*, St. Sulpice — Vd.
- V USA:** \$ 5, letecky \$ 8, mezinár. převodem, šekem (na jm. *H. J. Hájek*) nebo bankovkou v dopise na ústř. administraci v Anglii.

Předplatné z ostatních zemí: \$ 5 mezinár. převodem či bankovkou do ústř. administrace.

ÚSTŘEDNÍ ADMINISTRACE SKUTEČNOSTI: 28, Orchard Crescent, Edgware, Middx., England. Veškeré šeky, pošt. převody atd. do Anglie zasílané, vystavujte lask. na jméno *H. J. Hájek*.

Na ústř. administraci řiďte veškerou korespondenci, týkající se zasílání časopisu. V zemích, kde dostáváte Skutečnost prostřednictvím našeho zástupce, řiďte korespondenci lask. na něho. Předplatné pro letecké zásilky poukazujte pokud možno přímo do ústřední administrace.

STRANNÍCTVO V DEMOKRACII

K. BELÁK

„... strannického ducha nie je možné nanešťastie oddeliť od ľudskej prirodzenosti... Žije za rôznych podmienok vo všetkých vládach, tu podporovaný, tam pod kontrolou alebo potlačený. Vždy len slúži tým, ktorí chcú rozvrátiť prácu verejných zhromaždení a oslabiť správu verejných vecí. V obciach podnecuje nenávisť a závisť jednej časti proti druhej. Otvára bránu cudzím vplyvom a korupcii, ktorá si nachádza ľahkú cestu k samotnej vláde práve strannickými cestami...“
(George Washington.)

Nie je zriedkavosťou stretnúť sa v Európe s názorom, že politické strany dohraly svoju úlohu, že treba budovať demokraciu na nejakom inom základe. Je to názor v kontinentálnej Európe dosť populárny. Politické strany nie sú tu práve miláčkom verejnej mienky. Pripisuje sa im na vrub demoralizácia verejného života, rozbíjanie národnej solidarity a vytlačovanie osobností z verejného života. Jedným slovom, dá sa povedať, že kritika demokracie je z najväčšej miery kritikou strán a straníctva.

Je to kritika z časti oprávnená i neoprávnená. Mnohé z nedostatkov, ktoré sa pripisujú na účet demokratickým stranám, sú vlastne nedostatkami demokratického voliča, jeho liknatosť, nedostatočný záujem o verejný život, jeho nedostatočná civilná odvaha. Jestliže viníme často strany z nízkej politiky, je to obyčajne stranník sám, ktorý ich do tej nízkej politiky ženie.

Protistranická nálada, aká je dnes markantná v kontinentálnej Európe, je javom pochopiteľným a vcelku zdravým. Je však od tejto nálady jen krôčik k predstave, že politika vôbec je vec nutne špinavá, a že slušný človek urobí lepšie, ak sa utiahne do súkromia. Táto predstava je nebezpečná; má ľvi podiel na porážke demokracie všude tam, kde sa dostaly k moci totalitné smery. Veľmi často to boli znechutení demokrati, ktorí pomohli do sedla totalite.

Platí v zásade, že každá kríza demokracie je predovšetkým krízou demokratov. Neznamená to však ani zďaleka, že by politické strany a

politické straníctvo samy o sebe boli bez viny a len akési quantités negligables.

Otázka spoluviny demokratických strán na všetkých otrasoch, ktoré zažila demokracia v posledných desaťročiach, a ktoré prežíva i dnes, je v prvom rade otázkou: „Co je vlastne politická strana v demokracii? Čo je jej pravým poslaním a čo ním nie je?“

FUNKCIA POLITICKEJ STRANY V DEMOKRACII

V modernom štáte, ktorý sdrzuje milióny občanov a záujmov, nie je tak zvaná priama demokracia možná. Občan sa nemôže zúčastňovať priamo na výkone moci, ako to mohol kedysi v malých gréckych obciach, alebo ako je tomu ešte dnes — aspoň čiastočne — v niektorých švajciarskych kantonoch. Moderný štát je zariadenie tak komplikované, tak mohutný aparát s najrôznejšími funkciami, že priama demokracia nie je technicky možná a ani žiaduca. Občan sám nemôže hlasovať o všetkých zákonoch a kontrolovať do podrobností výkonnú moc. Preto sa vyvinula potreba „nepriamej demokracie“. A tu sme u prvej úlohy demokratickej politickej strany. Jej prvou úlohou je zprostredkovať účasť občana na zákonodarnej moci, to jest tlumočiť vôľu verejnej mienky v parlamente.

Druhou funkciou politickej strany je zprostredkovanie kontroly občana nad výkonnou mocou, to jest nad vládou a jej orgánmi. Tým kontrolným orgánom nie je ovšem politická

strana, ale parlament. Keď parlament vysloví vláde nedôveru, vláda musí rezignovať.

Politická strana je prostriedok, pomocou ktorého sa občan podieľa na zákonodarnej moci štátu a na kontrole moci výkonnej, to jest moci, ktorá aplikuje zákony na sociálnu prax. Možno tiež povedať, že politická strana v demokracii je pomocná inštitúcia, akési východisko znúdze, opatrenie, ktoré vyplýva z nemožnosti ľudovej priamej. Je dobré mať stále na očiach túto tézu, politickej strany ako pomocnej inštitúcie; jestvuje na európskom kontinente silná tendencia stotožňovať demokraciu s vládou politických strán.

Úlohou politickej strany je tlumočiť, zastupovať a zprostriedkovať vôľu občana pri výkone ústavných mocí. To znamená, že vytváranie tej vôle, vytváranie verejnej mienky nesmie byť v demokracii *monopolom* politických strán. To by prakticky znamenalo, že by strany zastupovali samy seba, poťažne názory sekretariátu. Nie je možné vylúčiť politické strany z účasti na vytváraní verejnej mienky, to jest odobrať im časopisy a ostatné propagačné prostriedky, ale platiť ako maxima, že vytváranie verejnej mienky je v demokracii sverené školám, vede, že je vecou nestranného poznania, slobodnej voľby, objektívneho zpravodajstva, kritického zskúmania a vôbec nadstraníckej a čistej odbornej výchovy. Iba taká vôľa ľudu, ktorá vznikla na základe slobodného a odborného poznania, môže byť mienkou podloženou a rozumnou. Iba zastupovaním a tlumočením takejto mienky majú politické strany smysel a vecné oprávnenie.

Úlohou politickej strany v demokracii nie je výkon moci. Orgány výkonnej moci na čele s vládou nesmú už presadzovať dielčie názory strán. Minister, alebo ktorýkoľvek orgán štátnej správy nesmie zastupovať pri výkone svojej funkcie svoju stranu, nezodpovedá sa pred ňou a nesmie byť ňou odvolaný.

Rovnako ako nie sú politické strany orgánom výkonnej moci, takisto nie sú ani orgánom moci zákonodarnej. Zákonodárna moc prislúcha parlamentu ako celku a nie politickým stranám. Rovnako ako nie je pred svojou stranou zodpovedný orgán výkonnej moci, nemá byť pred ňou zodpovedný ani poslanec. Je jedným z najhorších nešťarov demokracie, že politické strany, poťažne ich vedenie majú v moci soadiť poslancu, ktorý nepostupoval podľa straníckej maršruty. Málokde sa ideál tak rozchádza so skutočnosťou, ako je tomu pri požiadavku nezávislosti zákonodarných orgánov.

V demokracii je občan prius a strana poste-

rius. To znamená, že žiadna politická strana si nesmie nárokovať na celého človeka. V demokracii nie je prislusnosť k politickej strane základnou občianskou dištinkciou, ako je tomu v totalite.

Demokracia uznáva za podstatnejšie iné kritéria než je stranícka prislusnosť. V demokracii je dokonca *nedostatkom*, ak je niekto iba sociálnym demokratom, agrárnikom, národným socialistom. A vysloveným nedostatkom je, ak je niekto straníkom, teľom i dušou. Najvyššími dištinkciami sú v demokracii dištinkcie duchovné a mravné. Demokracia teória i prax vychádza z poznatku, že sa pojem „dobrý straník“ nekryje s pojmom „dobrý demokrat“, „dobrý občan“, „múdry človek“. Kto tvrdí opak, vyslovuje iba svoje zbožné želanie.

NEBEZPEČENSTVÁ, KTORÉ OHROŽUJÚ POLITICKÉ STRANY V DEMOKRACII.

Na prvom mieste je to centralizmus. Je to nebezpečenstvo všemocných aparátov alebo klík, ktoré vnucujú stranám svoju vôľu miesto, aby tlumočili a zprostredkovaly vôľu zdola. Centralizmus znamená koniec vnútrostraníckej demokracie. Miestne organizácie strany budú dirigované zhora, malý straník stratí akúkoľvek možnosť kontrolovať vedenie strany a spolurozhodovať s ním. Opozícia vo strane bude ukričaná v mene straníckej disciplíny; strana prestane byť živým organizmom a stane sa bojištom klík, vedených starými rutinérmi, taktikami a volebnými „machrami“. Akonáhle sa strana zcentralizuje, prejde do boja o získanie prevahy nad štátnou mocou, o rozhodujúci vplyv na moci výkonnej a zákonodarnej. Jestliže postihla nemoc centralizmu i ostatné politické strany, mení sa demokracia v oligarchiu straníckych aparátov.

Iným nebezpečenstvom, ktorému podliehajú politické strany v demokracii je nebezpečenstvo záujmových strán. Sú to strany, ktoré sa organizujú na čiste záujmovom základe; ich *Raison d'être* je presadzovanie hmotných záujmov členstva. Zastupujú pravidelne len jednu kategóriu občianstva, jedno povolanie alebo jednu triedu. Aby si tieto strany uhájili svoju existenciu, budú zastupovať svojich voličov tak, aby čo najviac vynikli egoistické požiadavky toho záujmového spoločenstva. Budú zdorazňovať a priostrovať rozpory, ktoré jestvujú v každom národe medzi jednotlivými triedami, stavmi, vierovyznaniami, zamestnaniami, rozpory sociálne, náboženské a regionálne. Na koniec môžu tieto strany rozbiť národnú jednotu, umfťviť tie solidaristické a morálne putá, ktoré

treba v záujme danej spoločnosti práve rozvíjať a posilňovať.

Úzka záujmovosť je teda nebezpečenstvom, ale rovnakým nebezpečenstvom sú i strany, ktoré sa orientujú naopak záujmom príliš širokým, neurčitým až fiktívnym. Sú to strany „Národné“ alebo „Ľudové“. V Západnej Európe nejestvujú; boly akousi špecialitou strednej a východnej Európy. Tieto strany usilovali o mŕtvu mechanickú jednotu, popierajúc jednotu i tú rôznosť života a záujmov, ktorú so sebou nesie moderný život a složitá spoločenská štruktúra. Skôr, či neskôr musia takéto strany skončiť v totalite.

IDEÁL DEMOKRATICKÉHO STRANNÍKA.

Ideálny demokratický stranník je ten, kto udržuje svoju stranu v jej pôvodnej funkcii a nedovoľuje jej, aby prekročila svoje hranice. V demokracii je občan pred a nad politickou stranou. Ideálny demokratický stranník je ten, ktorý je si vedomý, že politická strana je jeho nástroj a žiadne božstvo, absolútum alebo fetiš.

Politické strany podliehajú často predstavám, že je na mieste vymáhať od stranníka tak zvanú strannícku disciplínu. Táto disciplína je na mieste, jestliže ňou stranník potláča dobrovoľne svoj vlastný hmotný alebo politický záujem v záujme celku. Nie je však na mieste, jestliže — a to je obvyklý prípad — tá strannícka disciplína znamená, že stranník sa musí podriaďovať príkazom zhora oproti vlastnému svedomiu a presvedčeniu. V celku možno povedať, že príliš tuhá a náročná strannícka disciplína je v rozpore s ideálom demokratického stranníctva. Je v demokracii vždy zdravé, jestliže vo vnútri strany jestvuje silná vnútorná opozícia.

Prototypom vadného stranníctva sú „skalní stranníci“. Ideálny demokratický stranník nie je slepo a bezpodmienečne verný. Nie je „verný až do hrobu“, nikdy nevolí svoju stranu zo sotrváčnosti a zvyku. Demokratická voľba je vždy tvorčí čin, zodpovedné rozhodnutie. Skutočne demokratickej voľbe musí vždy predchádzať kritika vlastnej strany, analýza danej chvíle a spoločenskej potreby. A keď toto všetko volič učinil, až potom je jeho voľba skutočne zodpovedným a povedali by sme štátnickým alebo vládcovským činom. Voľba zo zvyku, zo sotrváčnosti je pseudovoľba.

Ideálny demokratický stranník nemá príliš bazírovať na ideológiách a doktrínach. Má sa orientovať predovšetkým potrebami praktickej povahy, vyplývajúcimi z danej chvíle. Ideálny demokratický volič bude teda podľa miesta a času voliť striedavo raz kresťanských demokra-

tov, jnkedy agrárnikov alebo socialistov. Jeho voľba bude vždy akt slobodný a zodpovedný.

Ideálny demokratický stranník má presahovať horizont svojej strany. Jeho strannícka príslušnosť mu nesmie prekážať v tom, aby bol i „plnokrvným“ nadstranníckym demokratom, občanom, loyálnym a nadstranníckym členom obce alebo nestranníckych organizácií. Ako člen odborov, mládežníckej organizácie, brannej moci, Sokola, ako člen najrôznejších organizácií a korporácií nebude ideálny demokratický stranník ani v najmenšom presadzovať mocenské ambície svojej strany.

Pravý demokratický stranník vie, že jeho strana stelesňuje iba zlomok pravdy, dobra, spravodlivosti alebo demokracie. Vie, že svoj podiel na týchto hodnotách majú i ostatné demokratické strany. Pretože to vie a bezpečne vie, bude obrnený proti stranníckemu fanatizmu. Jedným slovom, ideálny demokratický stranník je vo sfére hodnôt a hodnotenia nadstranníckom.

NADSTRANNICTVO V DEMOKRACII.

Nadstranníctvo má v demokracii obrovský význam. Je to pozícia, z ktorej je možno najúčinnejšie obhajovať duchovné základy demokracie, to jest svrchovanosť svedomia, občianske slobody, nezávislosť vedeckého bádania a podobne. Nadstranníctvo je tá pozícia, z ktorej sa môže a musí brániť demokratický duch proti prehmatom štátnej moci a moci vôbec. Každý poslanec a každý exponent strany i pri najdokonalejšej vnútrostrannickej demokracii bude z času na čas nútený robiť kompromisy so svojím svedomím. Bude musieť mlčať i tam, kde by nemlčal, keby nebol viazaný politikou a ohľadom na svoju popularitu. Demokratický nadstranník má naopak voľné ruky. V kritických chvíľach to bude on, kto rozpúta nejakú novú Hilsneriadu alebo Dreyfusiadu, kto postaví na pranier nejaké budúce Zlatokopecťvo alebo odsuny. Nadstrannícky duch je posledná rezerva demokracie.

Element nadstrannícky je pre prosperitu demokratického poriadku neodmysliteľná podmienka. Je tmelom, ktorý spojuje dielce, skupinové a strannícke záujmy tak, aby neutrpel záujem mravnosti a záujem celku. V demokracii je nadstrannícky živel nadriadený stranníckemu. Stranníctvo je len potiaľ mravným a funkčným, pokiaľ je nadstranníctvom. Demokracia to instinktívne cíti. Preto rozlišujeme medzi štátnikom a iba politikom.

Nadstranníctvo je pre zdravý chod demokracie nezbytnosťou. Stačí len vrhnúť pohľad

na najkritickejšie body demokratického poriadku, aby sa ozrejmla vpravde fatálna potreba nadstrannického elementu vo verejnom živote, v politických stranách i mimo nich.

Hovoríme, že v demokracii patrí zákonodárna moc parlamentu ako celku, nie politickým stranám. Ako by však vôbec mohol vzniknúť ten nový celok, keby parlament bol iba kolbiskom politických strán? Ten celok by nikdy nevznikol, keby v parlamente nesedelo dosť poslancov, inšpirovaných nadstrannicky. Podobne je tomu v prípade výkonnej moci. Vláda by nebola nikdy jednotným telesom, keby jej členovia jednali len v záujme strán, ktoré ich delegovali. Vládu, ktorá by zastupovala len jednu časť obyvateľstva, by zbývajúca časť národa nepokladala za svoju vládu. Je jasné, že by

takýto stav doviedol spoločnosť na okraj občianskej vojny a do obecného zmätku.

Ako by vyzerala bez nadstranníkov inštitúcia nezávislých sudcov, inštitúcia, ktorá má v demokratickom štáte posledné slovo nielen v oblasti striktné právnej ale i *in democraticis*? Ako by vyzerala sloboda bádania, na ktorej stojí demokratická výchova? Ako by vyzerala kontrola občana nad štátnou mocou, keby nebolo nadstrannickej tlače?

Jedným z prostriedkov upevnenia demokracie je ozdravenie demokratického stranníctva. O čo tu v podstate ide? O nič iného, než o obrodnenie strán nadstrannickým duchom. Ide tu o slúčenie stranníctva a nadstranníctva pod strechou demokratického, občianskeho a ľudského ideálu.

BRITSKÉ POLITICKÉ PERSPEKTIVY

II.: ÚVAHA O ZAHRANIČNÉ POLITICKE KONCEPCI.

Zahraničnopolitická koncepcia, v tomto článku kritizovaná, je bezpochyby prevládajúcim názorom v Anglii. Historicky je predovšetkým časťou tradičnej politickej filozofie konzervatívni, ač niekedy z dnešných prominentných konzervatívcov (Churchill, Lord Hailsham a j.) ji plne nesúhlasia. Socialisté často verbálne zastávajú filozofiu inú, v praxi sa však od svojich domácich politických odpúrcov príliš nelišia; tak pred r. 1939 sice boli stoupcami princípu kolektívnej bezpečnosti, zároveň však svým odporom proti žiadoucím nákladom na zbrojenie kolektívnej bezpečnosti účinne znemožňovali. Pri dnešnom ideologickom zmätení, jež vládne zvlášť v bevanovskej časti Labour Party, svedčí rozdiely v zahraničnopolitickém náziraní väčšinou ve prospěch konzervatívců. Pokud generalisace tak široká je vůbec přípustná, lze však říci, že koncepce, o níž tento článek pojednává, je stále ještě britskou národní zahraničnopolitickou filozofií či aspoň polouvědomým základním postojem.

„Spojené státy, ve větší míře než Velká Británie, vyhledávají nějaký suverénní princip akce, jako na př. obranu proti agresi, který by mohl být aplikován všude a za všech dob. Jsou nakloněny předpokládat, že každý mezinárodní spor může být vyřešen s pomocí nějakého objektivního testu spravedlnosti...“

Orthodoxním hlediskem britským na druhé straně je předpoklad, že existují opravdové a oprávněné rozdíly národních zájmů a že mír závisí na hledání kompromisů tak spravedlivých jak je možno, s patřičným zřetелеm k zeměpisným a mocenským faktům, na nichž jakékoli vyrovnání musí být založeno...

... moderní odklon od tradičních způsobů myšlení o zahraniční politice je jedním z neplodnějších zdrojů zmatku v současné mezinárodní politice.“ (The Times, 4. II. 1952.)

... hledání kompromisů ... s patřičným zře-

telem k zeměpisným a mocenským faktům, na nichž jakékoli vyrovnání musí být založeno...“ Tato slova nejvážnějšího britského deního listu, komentující a shrnující serií rozhlasových přednášek o zahraniční politice (BBC, Third Programme, uveř. v The Listener), jsou přímo klasicky lapidárním vystižením tradičního i dnešního pojmání cílů a prostředků zahraniční politiky v této zemi. Jsou vysvětlitelné skvělých britských úspěchů a blahodárného vlivu ve světě v 19. století, jsou však také vysvětlením mnichovské politiky Chamberlainovy a dnešních kolísavě-smířujících tendencí vůči komunistické Číně. Jsou platformou, na níž se scházejí jinak odlišné názory levicového socialistického poslance Crossmana, nezávislého Harolda Nicholsona a konzervativce L. S. Ameryho. Jsou základnou, z níž vycházejí stále se opakující, tu více tu méně jemné kritické po-

známky o Američanech a americké zahraniční politice; jsou zdrojem, z něhož prýští tiché britské přesvědčení o vlastní vyšší politické moudrosti i paralelní názor o americké „nezkušenosti“, „naivnosti“ a „moralisticko-legalistickém postupu“ na poli mezinárodních vztahů. Jsou vysvětlením trpělivského, tolerantně-kritického postoje, jež Angličané všech směrů často zaujímají vůči bujnému, fysicky přespříliš vyrostlému, avšak duševně dle jejich přesvědčení nedozrálému americkému dítěti.

*

Anglie byla první zemí, v níž došlo k průmyslové revoluci, onomu závažnému jevu, který jest nyní hmotným pilířem západní civilisace. Průmysl, rozvíjející se rychlými kroky, spojený s vynikajícím talentem obchodním, poskytl Anglii náskok ve světovém hospodářském soutěžení národních států. Neotřesená převaha britského loďstva zaručovala stabilitu podmínek, na nichž britská prosperita byla založena. Zaručovala svobodu moří, možnost poměrně nerušeného zámořského obchodu a výměny statků, jakož i poměrně vysoký standard mezinárodní bezpečnosti a mezinárodního *fair play*. Onu dlouhou éru poklidného a konstruktivního vývoje, již svět prožíval mezi lety 1815 a 1914, vděčilo lidstvo především skutečnosti, že Anglie byla v postavení strážce mezinárodních mravů a garantora mezinárodního míru. *Pax Britannica*, umožněná anglickou převahou průmyslovou, komerční a námořní, byla pro svět vcelku požehnáním. Anglii samé pak přinesla prosperitu a „říši, nad níž slunce nezapadá“.

Překotný vývoj 20. století tuto situaci radikálně změnil. Britové, přizpůsobující se realisticky novým podmínkám, přijali nový stav věcí způsobem v imperiálních dějinách neobvyklým. Nepokusili se o marný boj, který kdysi pro ně znamenal ztrátu amerických kolonií; pomalu, krok za krokem, udělovali svým zámořským územím samosprávu, přetvářejíce tak postupně staré imperium v nové „společenství“ (Commonwealth). Míra politické a civilizační vyspělosti — někdy ovšem, jako v případě Indie, spojená s neudržitelným tlakem zdola — byla hlavním kritériem pro udělení plné samosprávy; v ní britská dominia požívají naprosté samostatnosti, jsouc formálně vázána jen uznáním britské koruny, ve skutečnosti pak především sentimentálními vztahy obyvatelstva k mateřské zemi. Udělením samostatnosti Indii a postupným udělováním samosprávy koloniím africkým a jiným nastává nyní britskému společenství národů těžká zkouška: zůstanou v rámci nového britského světového společenství ony části bývalého imperia, které k Anglii ne-

jsou připoutány společným původem, jazykem, dějinami, tradicí a sentimentálními vztahy? Tato pro budoucnost britského světového společenství snad rozhodující otázka, ač málokdy do důsledků veřejně diskutovaná, je neustále v britském politickém povědomí.

Vývoj posledních staletí ovlivnil silně britské politické myšlení. Empiricism, povlovné a neustávající přizpůsobování se novým okolnostem, nechuť zavazovat se předem k určitému způsobu jednání, někdy takřka chorobný strach před předem plánovanou a zaručenou, logicky nezavadnou formou konstituční či jinou — tyto rysy charakterisují anglické nazírání. V něm jsou Britové utvrzováni i nepopíratelnými úspěchy tohoto postoje na domácím poli. Na rozdíl od svých kontinentálních sousedů, Velká Británie nebyla po dlouhá staletí okupována cizí mocí. Její domácí instituce, zřídka pevně kodifikované, prodělávaly stálý vývoj, udržující povlovnými, někdy takřka nepozorovatelnými změnami krok s vývojem společnosti jako celku. Instituce britské monarchie je dobrou ilustrací těchto pomalých, realistických, nerevolučních změn. Úspěchy této adaptivní politiky domácí utvrdily Angličany v jejich podobném postoji v politice zahraniční.

Svému ryze empirickému realismu Anglie nepochybně vděčí velkou měrou své úspěchy v 18. a 19. století. Imperium tak rozsáhlé a svým složením tak různorodé bylo možno udržet a rozvíjet jen na podkladě politiky chladného, nedogmaticky-empirického, realistického, stále fluidního inteligentního manévrování — tím spíše, že fysická síla vojenská, svým počtem na říši tak obrovskou nepatrná, byla vždy více v záloze než v popředí britské koloniální praxe.

Anglie, země hustě obydlená a vysoce průmyslová, je doslova životně závislá na fungující zámořské výměně statků, na dovozu potravin a surovin, kompenzovaném vývozem hotových produktů. Není divu, že její zahraniční politika byla odedávna zaměřena především na vytvoření, resp. udržení podmínek, které by umožnily uspokojení těchto vitálních potřeb.

Koncepcí mocenské rovnováhy ve světě všeobecné a především v Evropě byla základním kamenem britské zahraniční politiky. Pro fysickou bezpečnost ostrova bylo imperativní, aby evropský kontinent neupadl pod vládu jedné velmoci. Velká Británie vždy usilovala o to, aby se několik států na kontinentě vzájemně vyvažovalo a aby žádný z nich neovládl ostatní. Lze říci, že britská politika v Evropě spočívala především v roli více či méně zasahujícího kibice, jemuž jde především o to, aby všechny rozehrané šachové partie před ním se odehrávající

skončily remisou, resp. pokud možná, aby neskončily vůbec.

Pro tento svůj postoj byla ovšem Anglie často velmi nepřátelsky kritisována, a to nejen svými přirozenými odpůrci, Napoleon a Hitler, nýbrž i mnoha demokraty. Po podrobnějším a pokud možno objektivním pohledu však sotva lze pochybovat, že v minulosti úhrnem britská politika kontinentu jako celku a vývoji demokracie v něm spíše prospěla než uškodila. V rámci své obecné koncepce mocenské rovnováhy Britové pochopitelně vždy spíše favorisovali režimy demokratické; demokracie byly velmi zřídka agresivní, jejich postup byl předvídatelný a styky s nimi mohly být pravidelnější a vzájemně prospěšnější, než tomu bylo u režimů autoritativních a diktátorských. Britská zahraniční politika posledních dvou staletí, přestože (či snad právě proto, že?) nepochybně především motivována osvěceny egoismem, byla svými důsledky rozvoji demokratické civilizace ve světě velmi na prospěch.

*

Velké historické úspěchy bohužel Angličanům často zastírají přítomnou nedostatečnost jejich základní zahraničně-politické koncepce, nedostatečnost, která se v posledních několika desetiletích stává stále zřejmější. Vhodnou ilustraci v tomto směru je Runcimanova mise v Československu r. 1938. Dle prohlášení tehdejšího britského ministerského předsedy, kvalifikace Lorda Runcimana pro jeho misi spočívala v tom, že o problému, o němž měl podat zprávu, předem zholá nic nevěděl. Jeho mysl byla „čirá“ jako křišťál, vědomostmi nikterak nezatížená. Lord Runciman přijel, sbíral poznatky a imprese o situaci a došel k přesvědčení, že skutečně převážná většina německého obyvatelstva v Čechách si přeje přivtělení k Reichu. Důsledkem této ultraempirické, předběžnou znalostí lokální a celoevropské problematiky nezatížené výzkumné cesty byl ovšem Mnichov. Byla to klasická ukázka politiky, kterou oxfordský historik Noel Annan charakterisoval těmito slovy:

„Existuje další, subtilní blud: totiž, že není něčeho takového jako zahraniční politika. Toto je oblíbená these (britského) zahraničního ministerstva. Zahraniční politika podle ní spočívá pouze ve vyřizování situací, jak tyto vznikají, ve světle vlastní zkušenosti. Formulovat detailní politiku znamená svázat si ruce a připoutat národ k nějaké ideologii. Bylo vždy zásadou ministerstva zahraničí nedávat obecnou záruku budoucího způsobu jednání v situaci, která dosud nenastala... Je to politika, kterou Lord Salisbury označil jako „lenivé plnutí po proudu, spo-

jené s občasným vystrčením diplomatické tyče, aby se předešlo srážce...“

Postoj tohoto druhu se osvědčuje tam, kde nejde o náhlé, radikální změny v celkové situaci a kde je dostatek času a možností pro povlnné přizpůsobování. Pro badatele, pozorujícího chování motýlů, je takovýto nepředpojatý, úzce empirický postoj často neocenitelný. Narazí-li však tento badatel na vyhladovělého lva, sotva mu pomůže chladné pozorování lvích vlastností a ponenáhle přizpůsobování se nové situaci. Není-li vyzbrojen předběžnou a realitě přiměřenou obecnou hypotézou o chování lvů a nezařídí-li své chování okamžitě podle této hypotézy, skončí svou životní pouť jako výživná látka v útrobách původně hladového, nyní však nasyceného dravce.

Není třeba na tomto místě se zabývat okolnostmi, které tak radikálně změnily celou světovou situaci v posledních letech. Postačí konstatovat poněkud apodikticky, že politika mocenské rovnováhy a manévrování „suverénních“ států se stává každým dnem méně přiměřenou podmínkám atomického věku. Po dramatických převratech posledních let existují na světě jen dvě vpravdě suverénní, hospodářsky a vojensky více méně soběstačné velmoci: Spojené státy a Sovětský svaz. Pro těžkou institucionální krizi dnešního světa je lék — jediný lék — nasnadě. Jako kdysi politická autonomie mezi sebou válčících feudálních pánů musila ustoupit národním státům, větším to celkům, které jediné byly s to zaručit svým občanům jistou míru prosperity a bezpečnosti, tak jediným institucionálním řešením jinak nevládnutelných problémů atomického věku je zřízení účinné světové vlády. Tradiční politika mocenské rovnováhy řešení problému jen oddaluje a komplikuje. Otázkou dneška již není, *zda* světová vláda bude zřízena; nevrátí-li se decimované lidstvo do stadia primitivního barbarství, nelze pochybovat o tom, že zřízena bude. Otázkou zůstává, bude-li nastolena totalitní vláda sovětská, nebo světová demokratická, v níž počáteční predominance ovšem bude muset připadnout Americe a jejím západním spojencům; a s touto otázkou dále úzce souvisí problém metody, totiž jak dosáhnout této demokratické světové vlády bez totální atomické války.

Jedinou jasně se rýsující cestou k cíli, jímž je nastolení demokratické světové vlády pokud možno bez rozpoutání totální atomické války, je rychlá politická, hospodářská i vojenská integrace „Západu“ v kulturním, nikoli zeměpisném slova smyslu. Pouze federovaný či aspoň konfederovaný demokratický blok může disponovat postačující politicko-hospodářsko-vojenskou silou, která jednak odstraší sovětské vládce od

agrese, jednak bude přitažlivým centrem pro další a širší postupnou integraci. Jen takovýto blok může zajistit potřebnou míru bezpečnosti svým členům, dát oprávněnou naději a víru v budoucnost západního lidstvu, umožnit politický a hospodářský rozvoj Orientu, Afriky a Jižní Ameriky — a způsobit konečně rozklad sovětského imperia, následovaný nastolením demokratické světové vlády ve vlastním slova smyslu.

K úkolům takto pojatým se bohužel Velká Británie stále ještě staví spíše negativně než pozitivně. Tam, kde jde o bezprostředně patrné britské zájmy, plní Anglie svou povinnost bez váhání: zbrojení je nyní v plném proudu, britské divise stojí na stráži v západním Německu, na Suez a na Malajském poloostrově. V otázkách širších však Anglie dosud váhá. Ani vláda ani opozice se nestaví nikterak nadšeně k úsilí o západoevropské sjednocení. Plevelův plán (podobně jako plán Schumanův) je sice Brity schvalován, sami však odmítají účast, která by celý proces neobyčejně usnadnila a urychlila. Nejširší, skutečně akceptovanou koncepcí zůstává volné společenství britského Commonwealth, které dle tohoto pojetí má tvořit — ve spolupráci, nikoli však v integraci s Amerikou a západní Evropou — jeden ze tří více méně samostatných pilířů západního světa.

Tato koncepce se zdá nejen nedostatečnou, nýbrž i s hlediska dlouhodobých britských zájmů nerealistickou. Britský pokus o přetváření starého imperia v moderní Commonwealth je nadmíru pozoruhodný a v imperiálních řetězcích jedinečný. Je však více než pochybné, zda se tato volná stavba může udržet a rozvíjet, bude-li mateřská země usilovat o relativní izolaci od ostatního západního světa. Přes veškeré snahy britských a dominiálních států jsou odstředivé síly již dnes jasně patrné: v OSN hlasuje Indie někdy v nejzávažnějších otázkách proti Anglii (Indie je ostatně republikou, v níž britský panovník je uznáván pouze jako symbolická hlava Commonwealthu); nejsilnější strana v Jihoafrické Unii má v programu republikánské zřízení a styky obou zemí jsou stále chladnější; nedávno uzavřený Pacifický pakt mezi USA na straně jedné a Australií a Novým Zélandem na straně druhé svědčí o tom, že i tato vůči Anglii nejlojálnější dominia jsou v dnešní mocenské situaci nucena hledat záruky své bezpečnosti mimo svou mateřskou zemi — a vývoj hospodářský tihne směrem podobným; vztah Kanady vůči Spojeným státům je již dnes fakticky, i když ne konstitučně, aspoň stejně těsný, jako její poměr k Anglii — Kanada ani není členem sterlingové oblasti. Je nejvýš nepravděpodobné, že by orthodoxními metodami bylo

možno tento přirozený vývoj zastavit, či dokonce jeho směr obrátit.

Do značné míry oprávněný britský argument proti plné účasti v západoevropské unii — totiž že hospodářské struktury britská a západoevropská nejsou komplementární — neplatí pro širší a expansivní unii Atlantickou, v níž snadno může najít místo celé britské společenství. Dlouhodobé britské zájmy samy mluví pro aktivní účast v této vytvářející se jedinečné konstrukci, jejíž inspirací ostatně nemalou měrou bývaly Churchillovy projevy... Britský přínos právě tak jako britský užitek by mohl být ohromný, s hlediska kulturního nemenší než s hlediska politického. Politicko-hospodářsko-vojenská integrace severní Ameriky, Britského společenství a západní Evropy je projektem gigantickým, jehož obtíže není třeba zastírat. Nelze pochybovat o tom, že jeho realizace si pro přechodnou dobu vyžádá značných obětí hospodářských, právě tak jako politických a psychologických. Často bolestivé místní dislokace budou asi nevyhnutelné a jejich mírnění a překonávání bude vyžadovat státnického umění nejvyššího řádu. Není však nadsázkou tvrzení, že alternativou tohoto velkolepého pokusu není prostě pokračující status quo, nýbrž hrozící zkáza celé západní civilisace. Před dva a půl tisíciletím ztroskotat velkolepý řecký civilizační pokus proto, že řecká města nedokázala včas se sjednotit před barbarskou invází, hrozící ze severu. V měřítku tentokrát globálním, podobná je dnešní situace západních států, ohrožovaných tisíckrát nebezpečnější barbarskou invází z východu.

Revoluční mezinárodní situace vyžaduje revoluce v tradici posvěcených kategoriích politického myšlení. Hmotný i duchovní přínos, jež britské společenství může vnést do vznikajícího společenství světového, je neocenitelný. Na řadu problémů společenského soužití dal britský duch a britská zkušenost odpověď, státnickým uměním jiných zemí nedostíženou. Plody moderní Anglie na poli ducha a kultury svým významem a vnitřní hodnotou snesou srovnání s historickým přínosem Periklových Athén. Bylo by nedozírnou tragédií, kdyby ulpívání na vývojem překonaných částech politické a duchovní tradice přivodilo následky, které kdysi z podobných příčin postihly athénskou demokracii.

Ze se Anglie nově vznikající světové situaci přizpůsobí, je na štěstí velmi pravděpodobné. Nejde však tentokrát jen o více méně pasivní a pozvolné přizpůsobování. Je imperativní, aby Velká Británie bok po boku a v těsné spolupráci se Spojenými státy byla strážcem, nikoli jen neochotným či nerozhodným společníkem, při novém světovém uspořádání.

H. J. Hájek.

O ZÁKLADY MRAVNOSTI

K DISKUSI

V rámci diskuse uveřejňujeme dnes příspěvek LADISLAVA MATĚJKY, nazvaný autorem „Je nemravná věda vědou nevědeckou?“

TI, kdož by rádi s etickými zřeteli rozjímali nad současnými problémy vědeckého myšlení a nad jiné při tom ctí empirii spojenou s racionálně kritickou úvahou, měli by se znovu navracet k zkušenostem z nacistického Německa, které až dosud nebyly využity s dostatečnou důsledností. Už to by bylo zajímavé zjistit, jakou zábranu proti nacistickému pojetí mravnosti poskytoval německým vědcům racionalismus, jak se tu osvědčila matematická logika, jakou mravní silou vyzafovaly výsledky německého myšlení přírodovědeckého, jak silná a účinná byla ona mravní opora, kterou věda v Německu nacházela ve výsledcích statistických a sociologických, jaké mravní konkluse činili němečtí lékaři nad výsledky svého empirického poznání, které jim bylo umožněno měrou tak fantastickou a často až neuvěřitelnou na věznicích nacistických koncentračních táborů...

Je známo, že velická řada německých vědců byla horlivými stoupenci nacismu a eo ipso přijímala mravní principy, které nacismus charakterizují a patří právě k oněm vlastnostem, jimiž se nacismus nejvýrazněji liší od demokracie. Je známo, že velická řada německých vědců neměla nic proti nacistickému pojetí spravedlnosti, proti koncentračním táborům, proti principům násilí. A přece nelze o nich říci, že by byli špatnými vědci, že by jejich raketové zbraně byly vadné a neúčinné, že by jejich třaskaviny trpěly civilizační nevyspělostí, že by jejich otravné plyny byly málo otravné, že by byli úplnými šfóury v bádání o atomové struktuře, v poznání neživé a živé hmoty, že by jejich vědecké postupy byly zásadně vadné, že by německá matematická logika silně pokulhávala za matematickou logikou francouzskou nebo anglickou nebo americkou nebo ruskou. A stejně tak o německých vědcích nelze říci, že by byli pouze katolíky, zvláště pokud jsou z Pruska a vůbec ze severního Německa. Tvrditi pak o německé vědě, že by byla nedostatečně racionalistická by bylo zajisté generalisací svrchované nepřesnou. O Kantovi nelze říci, že by byl příkladem filosofa neracionalistického nebo že by nebyl Němec. Je Němcem, a to

typickým, a kantianství je jedním z nejvýraznějších rysů německé filosofické tradice. To, co pak je charakteristické a oslňující, i když konec konců nepřesvědčivé na Kantovi je jeho úsilí prosadit důsledně racionalistický postup ve filosofickém myšlení a s racionalistickou důsledností se vyrovnat i s otázkami mravnosti. Jaký nádherný racionalista je tento Kant, avšak kam s ním nakonec. Kam se dostal se svým přísným studeným racionalismem právě na poli etiky a kam se dostali ti, kdož jej následovali a následují. Bylo jich hodně v Německu před Hitlerem i za Hitlera i po Hitlerovi a bylo a je jich hodně i v ostatní Evropě, a jak známo rekrutují se z nich nezřídka i teoretici demokracie (Julien Benda na příklad - a vlastně i Eduard Beneš na rozdíl od Masaryka).

Ale abychom se vrátili k Německu, nejen Kant byl Němcem, nýbrž i Marx a Engels, filosofové rozhodně nemetafysičtí a spíše racionalističtí, než co jiného, a německý je i empirio-kriticismus, sesterské myšlení k americkému pragmatismu a k utilitárnímu myšlení vůbec. A právě i v Německu byly rozličné obory humanistického bádání zakládány na stanovisku, že k poznání celku stačí poznat jeho části, že celek je pouhou sumou těchto částí, a poznání vyplne z pouhého shrnutí. To pak vedlo k fachtidiotii, chorobě svrchované škaredé, která mimo jiné způsobuje, že vědec excelující svým racionalismem ve svém úzkém oboru, je neuvěřitelným hlupákem, když je mu uloženo přemýšlet o věcech mimo obor, o spravedlnosti na příklad, o mravnosti ve státním soužití, o lidských právech atd. A fachtidiotie arci řádila v Německu před Hitlerem i za Hitlera, jak známo - a není vyloučeno, že právě v této vlastnosti vědeckého myšlení bychom mohli hledat vysvětlení, proč řada znamenitých německých vědců se nechala nadchnouti Hitlerem nebo jej při nejmenším trpěla bez nejmenších obtíží ve svědomí. A tak se přiházelo, že dobrý vědec byl zároveň dobrým nacistou, aniž by tu došlo k vzájemnému rušení, používal ke svému empirickému poznání lidí z koncentra-

ních táborů místo myši a morčat, konstruoval horlivě tajné zbraně a snažil se zachránit nacistický režim úsilovným bádáním v oboru atomové energie. Proti jeho myšlení nelze namítnout, že by bylo nevědecké, lze však proti němu často namítnout, že bylo nemravné, což by bylo možno dokázat i statisticky, kdybychom se shodli na tom, že zabít a vražda člověka je nemravnost, i kdyby kromě toho záleželo na tom přesvědčovat člověka, který v úvahách nad mentálními a společenskými procesy statistiku hodnotí nad jiné.

Avšak není třeba zůstávat jen v Německu a zužovat tak celý problém na problém jediného národa, když ve skutečnosti jde asi o problém širší a hlubší. Pan Joliot Curie není Němcem, nýbrž Francouzem a přesto existence sovětských koncentračních táborů není mu dostatečným důvodem, aby přestal sympatizovat se Sovětským svazem. Nelze mu vytknouti, že by byl špatným vědcem a přesto souhlasí s principy sovětské spravedlnosti, s principem třídního násilí, s principem hromadných odsunů obyvatelstva. A ačkoliv jest ve svém atomickém bádání jistě přesným a důsledným vědcem, přesto se jej nepodařilo dosud žádným vědeckým důvodem přesvědčiti o tom, že láska k bližnímu je v rozporu s principem koncentračních táborů, že láska k bližnímu se nesrovnává se sovětskou třídní justicí a že láska k bližnímu bude namítat proti hromadnému a násilnému stěhování obyvatelstva, i když bude odůvodněn nesmírnou řadou důvodů racionálních, vědeckých, historických, sociologických, politických a tak dále. O lásce k bližnímu pak asi nelze nikoho racionalisticky přesvědčovat už proto, poněvadž láska — jak známo — už ve své podstatě je poněkud neracionalistická, což zajisté i nejzarytější racionalisté přiznávají, učinivše v této oblasti své zkušenosti sladké i trpké. Kdyby však už z těchto zkušeností (které jsou zajisté často pohříchu neracionalistickými a dokazují člověku mimo jiné, že se svým lidským rozumem a se svou vůlí a se všemi výsadami, kterými jej příroda obdařila, zdaleka není suverénem nad silami, jimiž život vzniká a jimiž se udržuje) kdyby zkrátka z těchto zkušeností všichni racionalisté byli ochotni vyvodit svým rozumem rozumné důsledky, otřásl by to asi trochu jejich racionalistickou jistotou. To by pak mělo při nejmenším za následek skromnost a v dalších důsledcích názorovou přistupnost a snášenlivost a ohleduplnost a onu míru skepse, které je potřeba, aby výsledky lidského myšlení se ani netvářily dogmaticky a bohorovně, ani neupadaly do beznaděje nad lidskými hodnotami a možnostmi. To byly ony vlastnosti,

které zdobily mimo jiné slunného racionalistu Sokrata a činili z něho humanistu nad jiné příkladného.

Nikoliv však všem vědcům je dáno vědomí, že rozumové poznání nedává člověku suverenní postavení v přírodě a že věda se svými analytickými postupy, se svým pojmoslovím, se svou algebrou, se svým kvantitativním poměřováním, se svou vivisekcí je v trvalém nebezpečí zjednodušovat veliké a oslňující tajemství života a přeceňovat nebo podceňovat možnosti lidského poznání. A nikoliv všem vědcům je dána úcta k tomuto tajemství života. A proto tolik vědců je schopno dopouštět se násilí proti přírodě tou měrou, že to ve svých důsledcích postihuje člověka. Úcta jim často chybí. Úcta k tomu, co je dosud nepoznané. Úcta k tajemství. Úcta k životu, k tvorstvu, k člověku, úcta nebo pokora nebo láska nebo víra, chcete-li...

A tak se mohlo stát, že vzdělaný německý racionalista často neměl nic proti tomu, když se v německých pecích spalovalo na miliony židů, aniž by při tom ztratil vědecké renomé. A tak se může přiházet, že bez ztráty vědeckého renomé řada vzdělaných racionalistů schvaluje sovětské koncentrační tábory, sovětský náhled na lidská práva, sovětskou justici, sovětské hromadné odsuny (třeba z polabských států). Ani nejdůslednější racionalistické postupy (jak se už ostatně můžeme poučit na Kantovi) nepostulují totiž jednoznačné mravní zábrany a etické soudy, ohled a lásku k bližnímu a všechno to, co z pochopené lásky k bližnímu plyne. Racionalistickým postupem lze nanejvýš vyjádřit různá stanoviska, shromáždit materiál, provést rozbor nebo sumu, osvětit problém z mnoha stran, nikoliv však provést volbu mezi stanovisky. A to konečně víme už z domácí zkušenosti, že neschopnost volit charakterizovala často lidi, kteří jinak prosluli svým důsledným racionalismem a kteří i na poli sociologickém a politickém vynikali jako znamenití analyzátoři mentálních a společenských procesů. Volit je totiž často daleko spíše aktem síly mravní než síly racionální, aktem svědomí, jež může být živé nebo méně živé, aktem lásky k člověku živé či méně živé a aktem více či méně živé víry. Racionalismus, který se nevyrovnal s tímto omezením svých možností, který se bohorově domnívá, že suma částí je celek a soubor hledisek řešení a který si zjednodušuje své problémy vyřazením celého komplexu otázek mravních a přenechává je lehkomyšlně šarlatánům, augurům a medicenmanům, trpí a bude trpět krizí a je možná jednou z hlavních příčin dnešních zmatků kulturních a civilizačních.

ROZHOVOR SE SVĚDOMÍM

VLADIMÍR STEDŘÍ.

Jel jsem se hlásit na policejní úřad. Všichni uprchlíci všude ve světě se musí hlásit na policejních úřadech. A v Německu nejen uprchlíci, ale každý, kdo se přestěhuje z domu do domu, z ulice do ulice, z jedné čtvrti do jiné čtvrti. Jel jsem se tedy policii hlásit a netušil, že se cestou setkám s živým svědomím, s vlastním živým svědomím, tak to myslím.

Nevím, jak si kdo představuje vlastní živé svědomí. Nevím, máte-li vůbec tak živou představivost a máte-li ji právě o svědomí. To mě však mělo zcela zvláštní tvář. Vyklíčím vám ji.

Byla to bledá, ne právě zároveň vypadající tvář. Oči v ní byly zapadlejší než obvykle bývají, rty byly bledé, poněkud předčasně sraštlé a vůbec, ta ústa tvořila zatrpklou křivku v zatrpklé bledé tváři. Ale nemyslete si, nebyla to zlá tvář; spíše smutná, a smutek nevidáme ve zlých tvářích. V tváři zlého člověka vidáme spíše zarputilost, zlostnost, prostě — něco nepřátelského. Ale po nepřátelství nebylo ani stopy v tomto bledém obličejí. Zračilo se v něm spíše utrpení a později lítost a stesk. Avšak rysy lítosti a stesku vynikly do této tváře až později, po krátkém rozhovoru s paní, které tato tvář patřila. Ano, mé živé svědomí představovala starší paní, s kterou jsem se setkal docela náhodou v tramvaji, když jsem se jel hlásit — cizinec mnichovské policii.

Tázal jsem se průvodčího, kde mám vystoupit, abych se dostal k policejní úřadovně, a ta paní vedle mne, slyšíc mou němčinu se zřetelně cizím přízvukem a pozorujíc netečnost průvodčího, mi počala vysvětlovat, že bych sice mohl jet jinak, ale i tak, jak jedu, že jedu správně, a vůbec, zdálo se mi až příliš sdílná a řečná ta paní, sedící vedle mne. Přijal jsem její radu, studeně za ni poděkoval a obrátil se k oknu, abych sledoval cestu; proč mi ta ženská tak dlouhou a tolika slovy vykládá, jak jinak bych mohl jet a kde mám vystoupit, když vlastně uznává, že stejně dojeďu kam chci? Snad mne považuje za člověka důkladně nechápavého, mrzel jsem se, a ostatně, nebyl jsem ve sdílné náladě. Každé to hlášení na policii jakoby člověku připomínalo, že není nikde domovem. Exulant je vlastně doma jen na té policii, na cizineckém oddělení policie v městě každé země, do které ho osud zavál. Exulantu však není příjemné být domovem v kartotékách cizineckých oddělení nejrůznějších policejních úřadů a není mu do řeči, když se musí znovu někde na policii hlásit. Takto jsem uvažoval, hledě z okna do běžící ulice, a tu jsem zaslechl onu bledou paní znovu.

„Der Herr ist aus der Tschechei?“

Jaká to otázka. A znovu, jaké to nepřijemné vyrušení, když člověk chce být sám se svou zlostí, že se musí zase jet hlásit. Cožpak každé slovo v každé zemi musí každého z nás ihned prozradit, že jsme někde, kam vlastně nepatříme? Což musí každá výslovnost kde komu prozradit, že jsme přišli odněkud jinud ať již do Anglie, Francie, Belgie, nebo sem, do Německa? Obrátil jsem se k té paní a řekl trochu příkře:

„Ano, jsem z Cech.“

Vyslovil jsem svou odpověď tak, aby bylo zřejmé, že mi není do řeči a že už vůbec nemám náladu svěřovat se neznámým ženským, a ke všemu ještě starším ženským, v mnichovské tramvaji, aby každý slyšel, co povídám. Co je ti do toho, ženská, odkud jsem? A když už mě přívuk prozradí, zdalepka je slušné, ptát se na takové věci? Kdo to jakživ slyšel, takhle se ptát někoho, koho vůbec neznáme? To by se mi v Anglii nemohlo...

...ano, a pak jsem si ještě jasně uvědomil, že nemluví s obyčejnou starší ženskou, nýbrž s vlastním svědomím, které náhle nabylo lidské podoby. Der Herr ist aus der Tschechei? Ano, a co má být? Jsem z Cech.

Jakmile však jsem řekl, že jsem odkud jsem, úsměv se přelil tou bledou tváří a těma teskně hledícíma, zapadlými očima. Jako když se rozplyne mráček. A cosi podivně citlivého, jemného zaznělo z hlasu té ženy.

„Ich bin aus Brün. Und von wo is der Herr?“

„Z Prahy.“ A sotva jsem to jméno vyslovil, již jsem věděl, na čem jsem a s kým hovořím. Ta bledá paní byla Němka ze severních Cech, z Mostu. Byla z kraje, který jsem v mládí dobře poznal, z kraje horníků a hutníků. Prostě, byla to krajanka, byla to Němka od nás. Kousek domova, hovořícího německy, se ocitl vedle mne tak znenadání, že jsem ještě dodal:

„Ten kraj znám. Ich war in Brück.“

Tu ale tramvaj zmírnila rychlost a já se počal rychle rozhlížeti, nemám-li vystupovat. A přiznám se vám, že jsem vystoupit chtěl. Co mám povídat té paní? Anebo spíše, co ona poví mně?

Rekne mi: Tak vy jste z těch, co mě vyhnali z domova. A to tedy jste pěkný pán. Podívejte se, jak jsem bleďá a stará, bleďší a starší, protože mě vyhnali z Čech, z Mostu, z města, o kterém jste řekl, že je znáte.

A já se budu muset bránit. Budu té paní muset říci: A vy jste jedna z těch, kteří popravili mé příbuzné. A to tedy jste pěkná paní. Podívejte se, zamyslete se nad tím, jak mi bylo, když jsem se vrátil a nalezl mrtvý svět, svůj mrtvý svět, paní, a mrtvý svět, který umřel s těmi mými nejbližšími, s každým z nich.

A ona mi odpoví, že ona za to nemůže, protože ona je nepopravila. A já jí povím, že já zase nemohu za to, že ji vyhnali. Já že ji nevyháněl.

Ale kdo za to může? Ozval se ve mně odporující hlas. Ty nemůžeš za její a ona nemůže za tvůj osud. Tak, a je po debatě. Možná, že ona se stejně nerada jezdí hlásit na policii jako ty, a docela jistě se tu cítí stejně málo doma jako ty. V mnohém máte tuze podobný osud.

Tak snadné to není, ohražoval jsem se. Nějaká vina tu je. Vina na ni i na mně. Vina na obou z nás.

Nemyslíš, že vina na tobě a v tobě je větší? Kdo ti dal právo odplácet? Má jest pomsta, řekl Hospodín!

Ano, má je pomsta, tak stojí psáno, jenomže lidé byli tehdy tuze netrpěliví; nechťeli čekat, až domelou Boží mlýny, a vyháněli, odporoval jsem svému vnitřnímu hlasu. Boží mlýny, to přece ví každé dítě, že melou náramně pomalu.

Jen se neplaš, slyšel jsem v sobě znovu hlas. Buď chvíli trpělivý. Přemýšlej — měl jsi právo vyhnat...

Ale já nevyháněl!

Vidiš! Však ani ona nezabýjela, řekl hlas. Tak k ní buď slušný. Ostatně, je to stará ženská a není dvakrát zdravá, to na ni přece vidíš.

A kdo vlastně byl v právu? Oni nám ublížili víc a snaží se příliš snadno a rychle zapomenout. To není fair play.

Podívej se, človče, poučoval mne vnitřní hlas, vypadá takhle ženská, jako by chtěla snadno a rychle zapomenout? Vždyť je celá štastná, žev tobě potkala kousek ztraceného domova. Otoč se k ní a buď slušný.

Otočil jsem se po té paní. Špatně si vysvětlila mé rozpaky a můj rozhovor se svědomím přece nemohla slyšet, třebaže k němu dala podnět. Otočil jsem se k té paní a viděl jsem náhle zcela jinou tvář. Tvář trochu rozpačitou, ale plnou lítosti a smutku. Mrzela se na mne, že jsem se jevil tak nesmířelným. Vždyť tím, čím byla ona pro mne, jsem byl na okamžik já pro ni. Někým z domova, někým, kdo znal Most, ten Brück, z kterého byla vyhnána, jedním z té země, která mně i ji byla znenadání vzata touž komunistickou lží. Byl jsem pro ni oživením vzpomínky na něco krásnějšího, pěknějšího, lepšího; byl jsem pro ni představou vzpomínky na slušné lidi, mezi kterými dlouho žila a rostla, na dobré, liberální a tolerantní sousedy, třebaže hovořili jinou řečí, mou řečí. Byl jsem pro ni prostě ztělesněním ztraceného domova, který ji dnes jistě připadal jako ztracený ráj!

A jak zprvu úsměv, tak nyní smutek stínem ovil tu bleďou tvář a já si znovu uvědomil, docela jasně jsem si uvědomil, co pravdy bylo v mém vnitřním hlasu, když mi říkal, že takhle paní jistě nikoho nezabila, že ona jistě nedala popraviti mé nejbližší příbuzné; a věřte, byl jsem rád, že jsem neměl nikdy nic společného s tím jejím vyhnáním z ráje.

Zatím co se ukázalo, že já jsem měl jet ještě o stanici dále, ta bleďá paní se chystala vystoupit tam, kde jsme právě zůstali s tramvají stát. Byla již mezi dveřmi, když mi napadlo, že bych ji měl alespoň slušně poděkovat za dobrou vůli, uprchlík z Čech, ztracený v cizím městě. Ale tu jakoby mne můj vnitřní hlas postrčil: Jdi, řekni jí něco příjemného.

Na shledanou, řekl jsem rychle té paní jako na omluvu.

Neměla kdy se ohlídnout ani odpovědět, tak byla překvapena, ale když vystoupila z tramvaje, uvědomila si, co jsem řekl, a trochu rozpačitě mi mávla na pozdrav, když se se mnou tramvaj znovu rozjízďala.

A teprve v té chvíli jsem si úplně jasně uvědomil, že jsem potkal své svědomí. Bylo smutné, ale čisté. To mě i její. Vždyť co my — malí, bezvýznamní lidé...

LIDÉ A UDÁLOSTI

ČTYŘI ROKY uplynuly od komunistického uchvácení moci v Československu. A výsledky dosavadní bolševické samovlády se již nyní diametrálně liší nejen od agitpropem vytrubovaných hesel nýbrž i od „střízlivých“ očekávání „rozumnějších“ komunistů. Zvláště v posledním roce se šroub despotie otočil s neočekávanou rychlostí. V „personální politice“ dosáhlo Československo po čtyřech krátkých letech onoho „vývojového stupně“, na který se Sovětský svaz dostal teprve v údobí gigantických čistek mezi r. 1936 a 1938. Nejružnější kategorie komunistické garnitury již padly za obětí komunistického molochu: „intelektuálové“ typu Clementise, Nového, Bareše, Novomeského, zmizeli v propadlišti právě tak jako chladní organizátoři-vrahové Sling, Geminder, Raicin, Slánský, Koptiva. Nejistota a strach z budoucnosti svírají nyní srdce i toho nejvěrnějšího soudruha.

Totální iluze se ukázala teorie „specifický československé cesty k socialismu“. Sovětský pán uznává jen cestu jedinou, cestu totální poslušnosti a naprostého připodobnění. Politbyro si uvědomuje, že Československo je v předpoli studené války. Ví, že dějiny i společenská struktura z něho činí zemi potenciálně nejméně loyální. Jedinou nadějí Stalinovou v této oblasti proto byl intenzifikovaný teror — Československo nebylo možno pomalu „převychovávat“, bylo nutno je zlomit. Společenské rozvrstvení je dnes znivelisováno patou stalinické despotie, stará diversita je měněna v jediný obrovský koncentrační tábor. Československá společnost je redukována v jedinou vrstvu, vrstvu nevolníků neosobní mašinerie totalitního státu; otroků, kteří se jen funkčně liší na pohaněče a poháněné, kteří však jsou všichni motivováni především úzkostí a strachem. Tak končí Marxův sen v nejvyspělejší ze zemí, ovládnutých jeho samozvanými stoupenci.

Hospodářsky neméně než politicky se Československo stalo kolonií, ve srovnání s níž i nejzaostalejší teritoria starých koloniálních států požívají vysoké míry sebeurčení a samostatnosti. Hospodářský systém byl rozvrácen, vrstvy jej udržující likvidovány, veškeré přirozené styky země se zahraničím násilně redirigovány. Místo dříve produkovaného spotřebního zboží jsou zoufalým tempem budovány mamutí, hospodářsky ztrátové kombináty těžkého průmyslu, určené k mocenskému vyztužení velkého

bratra na východě. Na minimum redukovány lehký průmysl slouží stále více jen ukojování potřeb privilegované kasty v Sovětském svazu.

Nad celou touto scénou se však stále zřetelněji vznáší Damoklův meč strachu a nejistoty. Mezi „pracující třídou“ v městech i na venkově se množí příznaky nepokoje. Desetkrát prověřování komunisté na zahraničních legacích houfně abdikují, jakmile jsou povoláni domů. Vojsko přes usilovnou Čepičkovu indoktrinaci není považováno za spolehlivé — nejmodernější zbraně nejsou přidělovány armádě, nýbrž oddílům StB. Ani drastická reorganizace celého školství v dílnu, v níž pomocí podmínek reflexů mají být „vychovávána“ neuvažující, klapkami opatřená automata, nemá očekávaných výsledků. Stupňovaný teror, pohlcující stále vzrůstající počet obětí beránků i bývalých „lvů“, poslední to východisko komunistické státnické moudrosti, nepřináší žádoucích dividend. Většina občanů se sice resignovaně podřizuje tam, kde je to nevyhnutelné, loyálních komunistů však stále ubývá.

Tragický československý experiment demonstuje jeden ze Stalinových velkých omylů. Je stále jasnější, že se ani nejzoufalejšímu úsilí nepodaří totálně *duchovně* zbožšvisovat dříve civilisovanou zemi ve světě, jehož větší část je dosud svobodná a svou pouhou existencí nejen máří, ale naprosto zesměšňuje všechny komunistické indoktrinační pokusy. Komunistický plán by se snad i ve vyspělé zemi definitivně podařit mohl; George Orwell ve svém skvělém románu „1984“ snad lépe než kdokoliv jiný vykreslil společnost, která by takto vznikla. Nejdříve by však komunisté museli ovládnout civilisovaný svět a zlikvidovat tak veškeré s jejich hlediska nežádoucí, pro jejich poddané však neodolatelné přitažlivé vzory. Vláda nad celým světem je nutným předpokladem trvalých a vskutku zabezpečených komunistických úspěchů místních. V někdejší historickém bolševickém sporu o strategii hnutí byl, jak je stále jasněji patrné, soudruh Trockij aspoň fundamentálně blíže pravdě než jeho přemožitel. A na této skutečnosti nemohlo změnit ničeho ani to, že Stalinovi pochopové i v Mexiku Trockého vyhledali a zavraždili. Světovlády, nutné to podmínky pro zajištění svého totalitního impéria, Stalin *dnes* již nedosáhne. A tento fakt

sám o sobě bude dříve či později znamenat jeho zkázu. Rečeno marxistickým „filosofickým“ žargonem, sovětský „socialistický stát“ skutečně, dle Engelsova proroctví, „odumře“ a „bude negován“; ovšem stane se tak způsobem poněkud jiným než si to tento buržoasní Marxův přítel před stoletím představoval. H.J.H.

*

LIDOVÉ NOVINY, „list svazu čs. spisovatelů“, vyšly dne 8. února 1952 naposledy. Po šedesáti letech zmizely tak z českého veřejného života noviny, které pro kulturní vývoj našeho národa učinily víc než mnohá honosná kulturní organizace.

V redakčním článku na rozloučenou není ovšem pravá příčina jejich zániku vysvětlena. Právě se tam sice sebekriticky, že redakci se nepodařilo vyhovět dostatečně kulturně politickému poslání, „jak toho žádal bohatě se rozvíjející kulturní život“, ale — aniž pochybuje, že se jí to skutečně nepodařilo — jistě to nebyl důvod.

Ačkoliv se můžeme pouze dohadovat, zdá se, že skutečné příčiny byly tyto:

Za prvé, ministerstvo informací nebylo dále ochotno platit deficity, které vznikly po zgleichšaltování listu. Nač máme odebírat takové lidovky, řekli si čtenáři; to si zrovna můžeme předplatit Rudé Právo. Za druhé, komunistická vláda po čtyřlétém soustavném ničení středního stavu dospěla k názoru, že není více zapotřebí novin pro českou inteligenci. Za třetí, nedostatek papíru, který se přes všechny „úspěchy“ našeho znárodněného hospodářství stále živě pociťuje.

Přestože zánik Lidových Novin, takových, jakými se staly za „velkolepého“ vedení pana Jana Drdy, jistě není nic, čeho by bylo třeba litovat, přece se člověka nad touto zprávou z Prahy zmocňuje určitá nostalgie. Z českého života mizí tak i název novin, které kdysi ztělesňovaly krásnou, demokratickou epochu, dobu, kdy muži, jako Karel Čapek, Eduard Bass, K. Z. Klíma a Ferdinand Peroutka měli a směli co říct.

Ale zapomenout rychle a ve všem na to, co bylo, je prvním zákonem komunistů. Také to jistě zde hrálo roli. M. J.

*

TVORBA, přední theoreticko-ideologický orgán české komunistické strany, byla, podle posledních zpráv z Prahy, rovněž zastavena. Čtenáři nebožky Tvorby jsou vyzváni, aby na jejím místě sledovali české vydání so-

větského týdeníku „Nová doba“ a orgán Kominformy „Za trvalý mír a lidovou demokracii“. Nejčistší stalinská ideologie sama tak získává monopol, její český tlapač Tvorba je potlačen jako zbytečný či dokonce škodlivý.

Pro mnohé pozorovatele je nepochybně tento nový vývoj československé publicistiky velkým překvapením. Zajisté málokdo, a zvláště málokterý československý komunista či komunistický kolaborant v únoru před čtyřmi lety očekával, že důsledky komunistického puče postihnou jednou i tuto slavnou ideovou tribunu strany. Pohlédneme-li však na tuto událost v souvislosti širší, přestává se zdát překvapující a nevysvětlitelnou. Řada dřívějších prominentních redaktorů a příspěvů Tvorby byla v posledních čistkách likvidována. Dle názoru stalinských bolševiků, choroba úchylnosti (třeba jen potenciálního úchylnosti) pronikla příliš hluboko a není již jen individuální. Ani českým komunistům jako kolektivu není záhodno důvěřovat. Čeští stalinští ideologové, ať sebe snaživější, jsou nespolehliví — nutno je nahradit přímo zdrojem marx-lenin-stalinské moudrosti, přeloženým sovětským týdeníkem a ztělesněným theoretické neomylnosti samé, žurnálem Kominformy. Čechoslováci budou pít u pramene, není záhodno poskytovat jim více či méně zkalenou vodu domácích ideologických prostředků.

Tato epizoda by měla být poučením pro ony ilusionisty v exilu, kteří po posledních čistkách vidí Gottwalda v roli jakéhosi povltavského Tita či dokonce v úloze rozšafného vůdce, „rozumného komunisty“, likvidujícího jen extremistické radikály. Každá zpráva o vývoji doma stále jasněji nasvědčuje tomu, že důsledkem posledních čistek bylo další posílení přímé ingerence Moskvy ve všech sférách, politické, hospodářské, vojenské a nyní ideologické. Poslední zbytečky jakési československé autonomie v rámci sovětské říše jsou nyní svědomitě odstraňovány. Soudruh Gottwald s pobočníkem Zápotockým nejsou již ani stalinými protektory v Československu; stali se pouhými u raportu se hlásícími a horlivě rozkazy plnicími dozorčími desátníky. H.J.H.

NEOPOMENTE NIKDY OZNAMIT
ZMĚNU SVÉ ADRESY. ZASÍLEJ-
TE NÁM ADRESY NOVÝCH OD-
BERATELŮ. ROZŠÍRUJTE SKU-
TEČNOST!

JIŘÍ ORTEN

TORSO A TAJEMSTVÍ JEHO DÍLA

VLADIMÍR PEŠKA.

Dne 30. srpna 1941, v den svých dvaadvacátých narozenin, byl Jiří Orten těžce zraněn na Rašínově nábřeží v Praze německým sanitním autem. Za dva dny na to, 1. září 1941, zemřel.

*Pohlcen cizinou a věčně na odjezdu,
tmut tmou, jež není má,
jako bych zvesmírněl, jako bych pítval hvězdu,
která mi září odnímá.* (Orten, Báseň o lásce.)

Doba, kterou prožíváme, byla předpověděna. Krise vrcholící v úzkosti člověka poloviny dvacátého století začala již ve století předcházejícím. Nietzsche vidí a analyzuje duši člověka zasaženého „evropským nihilismem“. Marx předvídá strukturální změny společnosti. Románové postavy Dostojevského prožívají dva hlavní problémy — mravně náboženský a sociálně politický — v intenzitě, jež z nich činí současníky obecného dramatu, které my konkrétně žijeme. Po těchto myslitelích přibývá diagnostiků, kteří jejich „prorocství“ potvrzují: Masaryk, Berdajev, Kafka, Pirandello, Malraux, Ortega y Gasset, Bernanos, Graham Greene, Julien Green, Sartre, Camus . . . Prorocství se mezi tím stalo skutečností, neklid se proměnil v úzkost; po „prorocích“ přišli „svědci“ tragických časů — a svědci se stávají obětmi.

Už pouhý výčet těchto jmen ukazuje nápadný zjev: filosofické myšlení a literární tvorba tu jdou ruku v ruce, často polárně umístěny v jedné osobnosti. Stojíme tedy dnes před známou částí dnešní evropské literatury, kterou možno označit za „literaturu filosofickou nebo metafysickou“. Tento fakt lze odsuzovat jako omyl, jako popření vlastního estetického poslání literatury, nicméně však není možno jej pominout, neboť jde o tvůrčí osobnosti nejsilnější a o literaturu dnes beze sporu vedoucí. Je příznakem spirituální a sociální situace dnešního člověka v kulturním okruhu evropském.

Současný člověk — vržený do tohoto světa, zmítaný a drcený velkými historickými vlnami, rovná brutálními silami z normálního prostředí do revolucí a válek, pracovních a koncentračních táborů, do transferů a exilů, hnětený propagandami a absorbovaný hypertrofií států — si musí jednoho dne uvědomit a konstatovat nekoherenci světa bez principů a bez řádu. Z tohoto člověka vyprchala jak víra v náboženské transcendentno, tak důvěra v moudrost a sílu lidského rozumu, který domýšlivě sliboval vše uspořádat a zharmonisovat. Jednoho dne, člověk procitlý do surové skutečnosti lidského údělu, sledává svět, dějiny i sebe nelogické, náhodné, absurdní, bez smyslu a účelu. V přeličeném světě se člověk stal štvancem paradoxně izolovaným, bezútešně opuštěným. Ztratil svůj individuální osud, své poslání. Ze staleté civilizace vyprchává jistota tradičních hodnot. Klasický racionalistický humanismus mizí s posledními velkými zástupci, křesťanský humanismus je v agonii. Dvoutisíciletý pokus křesťanství vybudovat na zemi jednotnou „civilizaci deí“ na hodnotách nadpřirozených ztroskotat; několik století úsilí vybudovat univerzální lidský řád na hodnotách pouze lidských, na člověku samém a jeho schopnostech, hlavně racionálních, troskotá rovněž.

Co zbylo, je konkrétní člověk, vymezený svými vlastnostmi a svou biologickou základnou, se svou metafysickou úzkostí z mlčení vesmíru a ze slabosti svého ducha, a se svou hrůzou ze sevření bezsmyslnými historickými ději a z tušené katastrofy.

Zastavme zde nejlehmější popis — zdaleka ne analýsu — situace člověka v dnešním světě, v níž zatím vrcholí chronická krise. Člověk nejaktivně tužil a pak si uvědomoval tragičnost své liské existence, kterou mu viditelně zjevovala jeho smrt. Když se však smrt stala „nepřirozenou“, když se

stala skutečností, jež zasahovala brutálně a bez příčiny celé kategorie lidí a stala se takřka legálním vražděním, člověkův „tragický pocit života“ se proměnil v „absurdní pocit života“.

Toto povědomí člověka nalézá samozřejmě svůj výraz v jeho projevech, v našem případě uměleckých, literárních. Od antických tragických básníků přes Pascala, Kierkegarda až k současné „filosofické literatuře“ lze krok za krokem sledovat tuto linku vědomí lidské existence. Jsou v ní ovšem vývojové rozdíly kvantitativní a kvalitativní. Není účelem této úvahy podat její genealogii; chce pouze ukázat jeden její moment, ten nejaktuálnější, a to u českého básníka v jeho souvislosti evropské.

Příkladem pro tuto evropskou myšlenkovou a literární situaci je i český básník Jiří Orten. Už sama nejpopsnější okolnost, jeho jméno, je symbolem pro osud mnoha lidí jeho doby: Ohrenstein, Karel Jilek, Jiří Jakub, Jiří Orten. Člověk mnoha jmen a pseudonymů je skoro totéž co člověk anonymní. Charakteristikon „básník český“ nebo „básník židovský“ ho plně nevystihuje: je básníkem vůbec, je básníkem těch, kteří cítí jako on. Vyslovuje především a vlastně jenom tragiku člověkovu bytí v dnešku; tragedie česká či židovská dílčí, jsou částí obecné tragedie; nejde o Čecha či Žida, ale o člověka. U Hory, Halase, Holana je akcent opačný. Dále jej nelze klasifikovat třídě nebo ideologicky.

Pokusy „použít“ ho komunisté brzy museli zanechat, neboť včas upozorovali, že se každým veršem vymyká „generální linii“ jejich utilitární poesie. Ale, kupodivu, neodvážili se na něho plivnout. Chybí jim „v úžasné křehké soustavě Ortenova citového projevu konkrétní ozvučnost širšího lidského doteku, věcná váha básnické výraznosti, ne pouze vybját subjektivní, samotářsky nejvyšší zúžené. Jedinečně vnímavý, přenežně citlivý k dětsky prvotním zjevům velkého divu životního, Orten zůstává s nimi uzavřen v jakémsi nadmíru složitém zrcadlovém bludišti, jehož stěny sice obrazy se vzácnou čistotou, ale nesouvisle, v iracionálně přerývaném a proplétaném lozu útlých představ lyrických . . . A ani není divu, že zejména dnes, v bouřlivém čase methodického postupu k pospolitému lidstvu kladně čínorodému, prach marnosti rouškou zvlášť rychle houstnoucí usedá na ušlechtilé torso díla takto založeného.“ (B. Polan v Lidových novinách, 1949.) Polemika s literárním historikem, který souhlasí mlčky s „methodickým postupem k pospolitému lidstvu kladně čínorodému“, třeba ve formě donucovacích pracovních táborů, kde jsou ničení lidé, a se „školením spisovatelů“ na bojovné socialistické básníky, kde jsou umlčována nevyhovující díla, je ovšem zbytečná. Jisté však je, že na jeho literárně kritické „dílo“ poúnorové padá už — řečeno jeho kuriozně básnicko-kritickým žargonem — „prach marnosti rouškou zvlášť rychle houstnoucí“. Konformismem nemocný mozek českého „kritického“ posluchače nepochopil, že force Ortenova básnického díla je právě ono vyjádření nejsubjektivnějšího, nejosobnějšího pocitu, který je společný lidem jeho doby a jeho generace, že Orten se nedistancoval od své doby, a že právě tím dosahuje širokého ozvučení, „širšího lidského dotyku“.

Ortenovi, stejně jako asi vůbec nejsoučasnějšímu umění, nemohou, zdá se porozumět dvě skupiny lidí, kteří společně nemají jedno: sensibilitu dnešního člověka-štvance. Jedni hlasně překřikují úzkost svého nitra náslivým optimismem a druhí váhají uvědomit si svou situaci a nepoctivě před ní hledají únik. V těchto místech vznikla fráze o jeho „ochromené schopnosti činu“, o jeho odumřelé vůli k životu“ a jeho bezvýhodném upadnutí do absurdity.

To je jen první půlka pravdy. Orten vyslovil básnický neotřelý výrazem krízu z bezvýhodné a beznaděje existence. Vyslovil ji prostým, neretorickým, nedekoratивním a přece neprozaickým jazykem, v němž lehce najdeš jisté výrazy, obraty a spojení slov, která vytvářela nebo aspoň přispěla k vytvoření slovníku, jímž lidé téže generace, s těmiž zážitky vyjadřují „společné zámulky a společné touhy“, jak to formuloval Jan Tumlíř na stránkách této revue.

Tímto básnickým vyslovením vnitřní situace individua i lidí všech, zajatých (Orten říká „zastých“, „zazděných“, „ponořených“) v absurdním světě, tímto vyslovením osobního i společného lidského Orten není izolován pouze na sebe. Mnohý čtenář jeho „svědectví o sobě“

At' prší z hluboka, at' dští
nesmírné hrozny svědectví

(Báseň vůle.)

nalézá v něm sebe. Orten tudíž není výjimka, není „uzavřen v jakémsi nadmíru složitém zrcadlovém bludišti“, nýbrž je obecně lidský. Platí o něm — *mutatis mutandis* — totéž, co řekl Voltaire o Montaignovi: „En se peignant, il a peint la nature humaine.“ Jeho vnitřní drama je odrazem a obrazem dramatu obecného. A tím se dostává na rovinu těch, kteří na kterémkoliv místě Evropy a podobnou či jinou formou manifestují tutéž skutečnost. Náleží tedy Orten mezi ony vyslovitele životního pocitu evropského člověka současnosti, jež možno sumárně nazvat spisovatel-mysliteli lidské existence. Jejich hlavní a vlastně jednou otázkou jest intenzivní prožívání a promýšlení člověkovy bytí a jeho osudu v současné „mezí situaci“ (Jaspers).

Bylo by možno napsat zvláštní studii o „existencialismu“ Ortenově (neboť existencialismů je více), v níž by byl český básník konfrontován s evropskými mysliteli lidské existence.

Chronologické, stratigrafické studium tohoto torsovitého díla by ukázalo, jak přibývá této sensibilitě bytí na ostrosti. I tam, kde se básník dostává do styku s „druhým“, v zážitku erotickém, je tato „zkušenost“ — v podstatě vždy ztroskotávající — vždy profata metafysickým prázdníkem:

Vždyť každá láska, kterou počinám,
již předem skončila se. (Báseň kamene.)

Na čem to Bože vážíme svůj sen
že nikdy lásku nevyváží
a každý z nás tak neviděn
sám sebe k zemi srazí.
O dobře poslouchej nať se tě nyní láži

jak je to možné bytí nemocen
nemoci tíhy, která těžce letí
dolů se tiskne vzhůru jenom hledí
pro hrůzu zapomíná na objeti
pro hrůzu z nekonečné odpovědi . . . (Odpověď.)

Tyto verše — v nichž tušíš bytostnou spřízněnost Ortenovu s prvním českým velkým a již metafysickým básníkem Máchou — prozrazují, že pro něho Eros není absolutnem, jež by mohlo být i „unikem“, ale jenom mediem, příležitostí nebo zkušeností k poznání nejlubšímu a nejpodstatnějšímu.

I jinde, v Ortenově vidění přírody, věcí a zvířat, narážíme stále na ústřední bod jeho prožívání existence.

Rty stromů, listí, které táhle vzlyká,
rty kamenů, to láhle mlčení,
rty psů, rty bédných psů, kterými lano smýká.

O listí usmýkané po zemi,
ó věčná zimo skal a žebráka, jenž klečí
na mrazu almužen v naprostém šení! (Rty písně.)
Poslouchám jezero. S bolestí dotýká se
nemocné hladiny . . .

Poslouchám spodní růst. Poslouchám tvrdou duši.
Životní pocit skal. (Skála u jezera.)

Je zřejmé, že Ortenovo básnické vidění universa je kvalitativně zcela odlišné od „družnosti“ s věcmi jiného českého básníka nedožitého, Jiřího Wolkeru.

★

Jak a kam uniknout této nesnesitelné a bezvýchodné existenci, do níž byl „vysloven“? Do ticha a samoty? Do snu a fantazie? Do lásky? Všude nalézá opět a opět sebe sama; svého de terminujícího pocitu se nezbaví. Touží tedy po návratu do šťastného původního stavu v lůně

matky, „chtěl by se nenaroditi, neexistovat, nebýt-ve-světě. Trýzní ho „nostalgie po ztraceném ráji“.

já slyším, raněn ve své bolesti,
já znám, já také odpovídám,
chci jíti za hlasem, chci utíkat, chci pádit,
ze světa, odsud, za přeslaskou vůní,
moci se vrátit, navrátit se,
malto (V mamince.)

Ale každý tento pokus je už předem marný: existuje, je-ve-světě, musí na sebe vzít svůj lidský úděl, byť by byl absurdní a bez účelu. Orten — a to je příznačné — nehledá únik z tohoto stavu pokušením sebevraždy (pokud aspoň vidíme z básnického díla), ani se nesnaží uklouznout svému metafysickému problému do vnějšího světa, v němž by svou vnitřní absurditu přikryl stejně absurdní akcí, dobrodružstvím, cynickou aktivitou a ničemu neodpovědnou vůlí k moci, kde „uše je dovoleno“. Neboť instinktivně cítí, že vyústění by nemohlo být jiné než hybris, v níž nutně končí všeliké myty o titanském nadčlověku nebo o zbožnělém kolektivu. Jediným vysvobozením zdá se mu být smrt, jejíž představa a předtucha je jedním z významných motivů jeho poezie.

Objev ne-smyslnosti universa a života a úzkost z ní plynoucí je rozhodující vnitřní moment Ortenův, jeho mezí situace; je to také kritický moment této civilizace, která si sebe uvědomuje. „Moment de conscience“ pro individuum i kulturu. Od tohoto okamžiku se už nelze utěšovat, odkládat, zapomenout, zaujímat postoje — řešení musí být zásadní za cenu vnitřní poctivosti a ethické integrity. Tento moment musí být prožit v jedinci v dočasném vzdálení se ze společnosti, v provisorním individualismu. Člověk musí vědomě profil touto klausurou, touto askesí.

Neboť tak trvá dál
a tak se přežítí
můžeš jen když jsi opodál
věděl své ukrytí (Poloha.)

To je katharsis, bolestný očistný proces, který zásadně určuje další osud Člověka. Od tohoto „okamžiku svědomí“ se začíná „vita nuova“, nový život. Sartre říká: „Lidský život začíná na druhé straně beznaděje.“

★

Téměř v témže okamžiku však jeho lidský život je přetržen a jeho dílo zůstává torsem, nádherně čistým zlomkem.

Nad jeho přejetým tělem se dále řešil týž problém lidské existence v dimenzi celé civilizace. Byl obětí jednoho pokusu, v němž problém unikl svědomí člověka, v němž zbyl pouze absurdní nihilismus vybíjející se ve zrudě mythu vůdce, rasy a národa. Nad jeho zuboženým tělem se konkretisoval další pokus o řešení lidského problému jinou hybris kolektivního mythu třídy a masové revoluce, jež se opět vymkla svědomí jedince, když po prvních vzbouřencích proti nespravedlnosti degradovala v tupé dirigování lidských osudů a instituovala legální potlačování celých kategorií lidí a jejich fyzické ubíjení. I tento druhý pokus musí nutně ztroskotat jako pokus první, protože problém neřeší, ale potlačuje, a protože rodí novou tyranii a novou nespravedlnost.

★

Nicméně, o torsu tohoto básnického díla nebylo ještě uše řečeno. Pohled na ně zanechá v nás jímavou touhu vědět, co by bylo dál... Dotýkáme se tajemství tohoto fragmentu. Bezděčně si klademe otázku po tom, jaké by bylo východisko z tohoto „setkání s nicotou“. Orten je naznačil. V poslední své básnické sbírce, v „Elegiích“ z roku 1941, ale vyšlých až roku 1946, píše ve 3. elegii:

A půjdeš kupředu, všim vzadu podveden.
Cosí je před tebou. Je pozdě umíratí.
Rozvědky obzoru říkají, že je den.

A poslední, devátá elegie, je ještě určitější:

Odházím nyní ze svých elegií,
loučím se s nimi těžce, jako loučil jsem se
s lebou a se vším, co mne opustilo,
tu ale cítím, že jsem stále plný
opustivšího, pranic nezmizelo,
dotkni se, chceš-li nahnátneš, jak trvá
všeliká hrůza a všeliké štěstí . . .
Nu, ano, sbohem, za děj bolesti té,
ještěmž mistry chtěli jsme se státi,
vědomí konce beru, neboť končí,
vchod otevírá svoji mladší sestře,
aby teď ona chopila se žezla
a jala se náš život formovati.

Nebo ještě tento závěr „Básně nového odpočinku“:

Navrací se ti sen, jež odedávna míváš.
Na chvíli jenom spíš. Ten sen, ten sen tě vzbudí.
Jsi zemi navrácen a dýcháš celou hrudí.

Napověděné zůstalo nedokončeno.

A nevyříčeno, nedožito,
tajemství tajemstvím je dál. (Hora, Jan Houslista.)

Otázka po dalším lidském a básnickém vývoji básnickově je však neodbytná a oprávněná, ne akademická. Neboť Jiří Orten nežil svůj soukromý problémek, nýbrž problém člověkovy existence naší doby, problém náš.

★

Pokusme se aspoň poněkud naznačit, „k čemu pevnějšímu zdá“ . Dilemma život-smrt zdá se být překonáno. Starý člověk a básník beznadějně hrůzy v Ortenovi zemřel a pomalu se rodil člověk nový.

Jakási krutá ruka z dále
zabila život, jímž jsem žil,
a nyní nemohu být malý,
když žal mne vzal a prodloužil. (Dopisy na rozloučenou.)

Prožitá úzkost „zazděného“ v životě „tak bez příčiny“ zůstává, ale je transformována, povýšena, není už pouze „trpěna“, nýbrž stává se kladným určujícím momentem jeho svědomí. Život, lidský úděl není nadále pasivně snášen, nýbrž vědomě přijímán jako zkouška, naprosto, se vši vůlí, až do konce. Život se stává Osudem. Rodí se nová věrnost životu na zemi, tak často Ortenem evokované — nová paralela s Máchou! — a nové naděje. To je jedno vítězství, jehož muselo být bolesně dobýváno, jež dovedou ocenit ti, jímž nebyla darována naivní a spontánní jednota s životem a světem.

A dále: vnitřní triumf nad absurditou se dovršuje i v rovině vztahů k bližnímu. Orten opouští svou samotu, svou dočasnou izolovanost a askesi, aby našel nové spojení s „druhými“, aby se sdělil. A stejně jako v prvním případě, je tato nová jednota cennější, protože mu nebyla dána, ale protože ji musel vydobýt. Lidé však pro něho není totéž co kolektiv nebo masa; pro něho lidé znamená bratrství lidí, „fraternité humaine“, k němuž není jiné cesty než přes autonomního jedince. Jedině toto znamená jeho „my“.

Dlouho jsme chodili okolo sebe v šeru,
říňte se, tečte, slzy shledání . . .
. . . Hle, světlo za okny! Hospoda U Člověka,
říňte se, tečte, slzy, slzy mé,
svítí nám do noci. Hospodský bdí a smeká
a křivě se usmívá. Vcházíme. (Budoucí.)

„Vysoká zeď“ kolem něho padá, Orten zpívá hymnus na člověka:

O bleďý, lidský, bratrský a čistý,
ó, pevný, úplný, čirý jak ametysty,
jsme připraveni již jak v listopadu listy.
Do tebe padneme, do tebe zřítíme se,
my skály poznali, studánky, jež jsou v lese
a krutou odvahu v samotě, na útese.
My smrt jsme poznali a tebou popřeme ji,
bolest, tu bolestnou přípravu na naději,
do rukou dáme ti, jež soucitem se chvějí.
(Báseň nové slávy.)

Bylo by nyní možno naznačit konkrétněji jeho další cestu? Ubíral by se snad směrem, který by jej vedl k zakotvení ve víře jeho otců nebo v širším rámci křesťanské víry? Stěží. Otázka Boha — Boha dogmat i Boha jako představitele křesťanských hodnot — se zdá být uzavřena.

Ty jsi mne, Bože, ztratil . . . (Vesele, vesele)
Katastrof Bože, mistře skvělý,
který jsi hrůzu založil! (Vědoucí)
Pád Boha. Jaký pád! Potom je chlapec sám . . .
a procítá a jde
za skutečností zel. Myslí, že nenajde . . .
. . . a Bohem opuštěn a Boha opustiv . . .
(Sedmá elegie.)

Svět transcendentní náboženské jistoty tedy pravděpodobně Orten nepřijal. Nebyla to vlastně ani bouřlivá vzpoura proti Bohu, spíše teskné konstatování. Není-li transcendentna, zůstává jen člověk.

Jen pomalu se Orten dobírá prvních základních jistot. Jestliže opouští stadium, v němž dominoval absurdní pocit existence, a překonává ho novou afirmací života, děje se tak jistě na podkladě jisté hodnoty, jisté jistoty, která je plodem předchozí chvilé.

Který byl tento kladný princip, který definoval nový životní postoj Ortenův? Je jím nepochybně jistá věrnost lidskému, věrnost své lidskosti, věrnost člověku této země, jenž uznává své meze, který ukládá zákon své svobodě a tím ji povyšuje a dává ji pravou cenu, věrnost lidskému osudu, který — možná — člověka přesahuje a určuje. Jestliže takovýto člověk jedná, nemůže jeho činnost vyústit v činy proti lidskému, proti člověku. Tento člověk má v sobě něco „posvátného“ a vidí v „druhé“ něco nedotknutelného. Toto Ortenovo vyústění je logické: jeho prožitek lidské existence byl tak hluboce opravdový a autentický, že na této rovině není možné žádné jiné.

Položíme-li si konečně poslední otázku, zda by Orten vyústil v resignaci nebo v aktivním postoji ve světě a vůči němu, je možno na podkladě toho, co jsme z jeho díla vyvodili doposud, dát také kladnou odpověď. Z věrnosti člověku a jeho lidskému určení pramení odhodlání a revolta proti tomu, co je nelidské, co uráží „lidskou důstojnost“, proti nespravedlnosti, za lidštější příští. Hymnus na člověka „bledého, lidského, bratrského a čistého, pevného, úplného, čirého jak ametysty“ pokračuje:

A láska naše ví, že boj, ten boj náš svatý
ty slavně zrytmuješ, ty krásný, odpočatý,
ve velkém poznání až strháš s duši šaty.

Tomu, jenž přijde, zpívám do pochodu.
Chci žití jeho zniť, být stopkou jeho plodu.
Tomu, jenž přijde, zpívám do pochodu.

(Báseň nové slávy.)

Kruh se uzavírá: bolestná krize, do níž se „probudil“ nárazem na zeď absurdity existence — bolestně prožita v sobě v dočasné izolaci — vyúsťuje překonáním vnitřní nicoty ve vůli žít

svůj život na této zemi ve vyšším bratrství lidí, ve věrnosti lidskému, jež jest lidem dáno, ve vzpouře proti nespravedlnosti lidského údělu, v nejvyšším úsilí vydobýt a vyzvodorovat si na bezsmyslném životě svůj Osud.

*

Dílo Jiřího Ortena je básnickým záznamem, seismogramem, tohoto intenzivně prožívaného a protřpěného procesu, jež v intenzitě větší či menší prožívají lidé současnosti. Objektivoval v lyrickém útvaru to, co jiní v románu, v dramatu, ve filmu nebo v jiném uměleckém tvaru. Řekli jsme, že toto umění je víc, že je i metafysickou reflexí člověkovy existence ve světě, který ztratil své tradiční jistoty humanismu křesťanského a laického. Orten tedy není z těch šťastných básníků zachycujících prchavé dojmy, nálady, sny, není básníkem, který okouzluje, „un charmeur“, který přenáší do jiného světa imaginace. A není, na druhé straně, ani básníkem jisté filosofické doktriny. Jeho básnické dílo je vyslovení pocitu existence dnešního člověka. Žít je nad imaginárním. Konkrétní existenční stav je stále thema jeho básnické exprese. Možná vlastně říci, že mu šlo více o sebe než o své dílo, že toto mu bylo spíše prostředkem, cestou než cílem.

Tato cesta básnickova byla tvořivá, vedla od úzkosti nad existencí člověka, od metafysické propasti k novému, aktivnímu humanismu. Touto cestou šel sám

. . . sám, ale čistě sám . . .

bez vnější pomoci, bez daru nadpřirozené milosti, iluminace, jen se svou lidskou „luciditě“, jen s čirým, intelektuálním, jasným nazíráním existenční skutečnosti. Ze sebe sama musel vše dobývat. Do jeho projevu se nemísí žádný ressentiment, žádná nenávisť a téměř žádná výčitka; aťli nechceme celý jeho život a celé jeho fragmentární dílo chápat jako velkou výčitku.

Orten nakonec nepřinesl žádného nového „poselství“. Vyslovil jenom „svědectví“ o člověku této katastrofické doby. Ale i když není vůdcem, jeho těžce prožitá a vydobytá moudrost je přece jen indikací cest, po níž musí jít člověk nechce-li zrazovat své Člověčenství.

Na střepech volnosti své tábořiti.
Udržet stráž v tom strašném ležení. (Noční.)

*

Dnešní člověk, který si uvědomuje, který má onu, jak říká Camus v „Mythu o Sisyfovi“, „zoufalou touhu vidět jasně, jež zaznívá nehlouběji v člověku“, který má odvahu k čistotě a poctivosti lidské a myšlenkové, člověk, který odmítá farizejství, útěchu, konvenční pózy a lživé postoje, člověk, který není „vlažný“ (t. zv. dobrý), ale jenž je odhodlán čelit problémům lidského údělu bez falešných masek společenských nebo intelektuálních, jenž nepřijímá fatalit pokouřujících lidskou důstojnost, člověk schopný obětí, revolty a boje — tento současný člověk prožívá to, co prožíval člověk a básník Orten a co prožívají lidé evropského románu a dramatu literatury filosofické. Tento autentický člověk žijící v znepokojující odálce metafysické a ethické, jež ho v každém reálném okamžiku „odsuzuje volit“, tento člověk snad připravuje svou vzpourou proti nízkosti a zbabělosti své doby zřetel hodnějšího člověka. Nezakrnl-li a neodumřel-li v něm jeho determinující setkání se svou existencí, onen „moment de conscience“, bude-li „stále plný opustivšího“, neztratí-li věrnost svému Člověčenství a dobude-li si tvořivou vůli hodnot nadosobních, posvátných, trvá naděje pro člověka. Uprostřed svého dramatu hrůzy, osamění a smrti, zpíval Orten, v podstatě básník lásky k lidem a k věcem, viltěznou píseň přitěžkého člověka vpravdě lidského:

Tomu, jenž přijde, zpívám do pochodu.
Chci žití jeho znít, být stopkou jeho plodu.
Tomu, jenž přijde, zpívám do pochodu.

(Poněkud zkráceno.)

ODKAZ E. A. BLAIRA

****** NA celnici hledali naše jméno v kartotéce podezřelých. Díky obvyklé policejní neschopnosti, marně. Poté nás prohledali od hlavy až k patě; neměl jsem u sebe nic podezřelého než doklady o propuštění z armády, a carabineros, kteří nás kontrolovali, nevěděli, že 29. divise byla divise P.O.U.M. . . Prošli jsme barierou a stál jsem opět, přesně po šesti měsících, na francouzské půdě.“

Ani vášnivá obžaloba, ani předčasná resignace, jen několik strohých vět; to je konec španělského dobrodružství Erica Arthura Blaira, chudičkého žurnalisty z Londýna, který se svou ženou přispěchal z Velké Británie do Barcelony, aby se zbraní v ruce hájil svobodu republikánského Španělska, jež byla svobodou jeho svědomí. Proč tedy kartotéky podezřelých, pasové potíže, okamžik nevýslovné úzkosti při poslední kontrole dokladů? Kdyby byl carabinero, poslušný rozkazu republikánského ministerstva národní obrany v Madridě, tušil, že 29. divise jest oddíl anarchistů, a že Blair sloužil ve stranické milicii Partido Obrero de Unification Marxista, byl by ihned zalarmoval seguridad, a politická policie španělské republiky by byla britského příslušníka postavila ke zdi bez diplomatických okolků. Ale E. A. Blair měl štěstí . . . Osudný okamžik na hranicích však nebyl jediným důvodem, proč Blair na dny ve Španělsku nezapomněl. Ve Španělsku po prvé poznal, jak lze chladnokrevně obětovat člověka za odtážitou myšlenku lidství, jak lze ponižít lidi jménem lidskosti. Když ve svých pozdějších pracích se zpočívá ze své úzkosti, říkali kritikové, že napsal nejvýznamnější politickou utopii našeho století. Blair však nepsal o budoucnosti, nýbrž o přítomnosti. I v nejdůležitějším náryse temné budoucnosti člověka se stále vracel ke svým barcelonským zkušenostem. Ovšem, my známe Erica Arthura Blaira spíše jako slavného autora George Orwella, a málo myslíme na skromný a poctivý život, jenž se skrývá za pseudonymem.

Cesta odchovance etonské školy mezi barcelonské anarchisty byla přímočará a logická. Nebylo překvapivých zvratů la Koestler, psychologických proměn, estétské spenderovské dialektiky, přebíhání od praporu k praporu. Jen kulisy za tímto životem se měnily, nikoliv jeho substance. Poctivost, to bylo vlastní a nejhlubší Orwellovo tajemství.

Narodil se z anglo-indické rodiny, ve světě uceleného životního slohu, přísných konvencí a podivně anachronistických realit. „Vstupu-

ješ-li do domu takových lidí, je těžké si představit,“ tak později popsal atmosféru anglo-indických rodin, „že v ulicích venku je Anglie 20. století. Jakmile překročíš práh, jsi v Indii let osmdesátých . . . Žluté fotografie pánů v tropických helmách, hindustanská slova v konverzacích, jež prostě musíš znát, a nadčasové anekdoty o odstěhu tygrů a o tom, co řekl pan Smith panu Jonesovi v Pooné roku 187 . . .“ Synové takových rodin mají kariéru pečlivě připravenou; Erica poslali na etonskou školu, kde hrál na pečlivě upraveném trávníku kopanou s budoucími ministry, a odešel poté, přesně podle rodinných tradic, do koloniální služby Jeho Veličenstva, bez pochyby, aby si odsloužil řadu let a vrátil se do Anglie, nemocen po dlouhém pobytu v nemilosrdném podnebí, ale s nadějí, že zbytek života stráví v klidu druhořadých klubů. Poslali ho nejdříve jako policejního důstojníka do Burny, kde v džungli pod žlutým mandalajským měsícem, o němž zpíval Rudyard Kipling, záhy poznal pravdy, jež mu rodinná tradice a etonská výchova zamlčely. Blair se vzbouřil proti osudu, který mu nadiktoval rodinný zákon. Nebyla to politicky naivní vzpoura proti britskému Imperiu, byl to spíše existenciální protest proti lžím, přetvářce a do začarovaného kruhu samoty, do něhož ho vedl nepsaný zákon kolonií. Bránil se proti tomu, aby tím, že je „pukka sahib“, nemohl už mluvit a jednat mimo ustálené konvence. Nenáviděl samotu, do níž ho nutila uniforma britského policejního důstojníka, byl však příliš inteligentním pozorovatelem, aby neviděl také kastovní řád domorodé společnosti, korupci asijských úředníků, špinu čínských bazarů, posvátnou a věky pozehanou indiferenci domorodého obyvatelstva. Ponižování a isolování byli všichni, pukka sahib i čínský kuli. V krátké povídce Blair ztíchoval s koloniální education de coeur: „Stala se ze mne“, píše, „absurdní loutka, konvenční figurka sahíba. Nosím masku a tvář mi vrůstá do masky.“ Stát se loutkou, to se Blairovi zdálo nejhorším ponižením člověka; o desítky let později se Orwell ve svém uvažování o degradaci člověka v totálním státě vrací k metafoře burmských dnů: Člověk — loutka . . .

Z džungle, jež se tak málo podobala tajemné krajině Kiplingových vlasteneckých veršů, Blair odešel do Paříže, aby po pěti letech ponižení zase našel vlastní tvar pod maskou sahíba. Usadil se v hotýlku na Montmartru, učil angličtině, odnášel poslední své šaty do zastavárny, hladověl. Na konec přece jen našel práci:

dělal „plongeur“, nosiče jídla, kteří ve velkých hotelích nosí menu z kuchyně k výtahům, kde je přebírají uhlazení číšníci a podávají hostům. Dole ve sklepě, mezi horkem kuchyně a ledovým chladem dlouhých chodeb, v hotelovém infernu, pracoval bývalý gentleman z Etonu, který si předsevzal, že bude žít podle vlastního svědomí. Dlouho prací v pekle pod elegantními jídelnami, kde vysedávali jeho etonští spolužáci, nevydržel; lékař konstatoval první symptomy tuberkulózy...

To bylo roku 1936. Ve Španělsku se generálové vzbouřili proti republikánské vládě. Do Madridu a do Barcelony se sjížděli intelektuálové z celého světa, aby se zařadili do republikánské armády. Eric Arthur Blair věděl ze svých burmských zkušeností o nebezpečí šablon a konvencí; zvláštní instinkt mu zabránil, aby následoval příkladu svých kolegů; nevstoupil do mezinárodních brigád, kontrolovaných komunisty. Ve své krajní poctivosti se přihlásil do ozbrojených oddílů nejmenších z politických skupin — do divise, kterou vyzbrojili anarchističtí dělníci. Na rozdíl od svých intelektuálních kolegů Blair také nemarnil svůj čas na banketech Pen-Kongresu v Barceloně, nýbrž odešel ihned na frontu. Dali mu podivnou uniformu, starou německou pušku, a odvezli ho na frontu do hor kolem Saragosity, kde prohladověl celou zimu v zákopec spolu s barcelonskými dělníky. Velkých bitev neprožil, při jedné z obvyklých přestřelek byl však těžce raněn. Odesli ho s prostřeleným krkem z hor do údolí, kde mu řekl španělští lékaři, že pozbuđe hlasu. Po měsících v lazaretech, kde se překvapivě rychle uzdravil, Blair se vrátil do Barcelony, kde ho měli propustit z armádních oddílů. Ale právě v těchto málo dnech v Barceloně dozrál Eric Arthur Blair v George Orwella. Zúčastnil se pouličních bojů anarchistických dělníků proti regulérním oddílům republikánské vlády.

Jak vlastně došlo k bratrovražednému boji v týlu fronty? Sovětský svaz slíbil madridské vládě dodávku zbraní, připojil však ultimativní požadavek, aby madridská vláda zlikvidovala nepřátele sovětské koncepce ve svých řadách. Znamenalo to především likvidaci katalánských anarchistů, kteří se nikdy nepodrobili rozkazům

komunistických komisařů a vojenských poradců, o jejichž zhoubné práci podává pádne svědectví Ernest Hemingway. Madridská republikánská vláda, v kleštích mezi Francem a ultimativními požadavky moskevských dodavatelů, dlouho neodporovala. Nebyla pánem situace, orgány politické policie a vojenské bezpečnosti, infiltrované školenými bolševiky, se dávno osamostatnily a pracovaly už nikoliv podle směrnic z Madridu, nýbrž z Moskvy. Madridská vláda ustoupila a nařídila regulérním oddílům likvidaci anarchistických divísí. První boje vzplanuly kolem barcelonské telefonní ústředny, kterou anarchistické oddíly obsadily už v prvních dnech občanské války. Po ultimatu, jež divise P.O.U.M. odmítla, byla zahájena v ulicích Barcelony — zatím co na frontách pokračoval boj proti Francovi — bratrovražedná střelba: vládní oddíly, pod komandem komunistické policie, nemilosrdně postupovaly proti katalánským dělníkům. Boje trvaly tři dny, bylo na dva tisíce mrtvých a zraněných. Po dobytí Barcelony zahájili komunisté obvyklou čistku. Zatýkali podle dávno připravených listin i členy milice, kteří se právě vrátili z fronty, zatýkali i invalidy a zraněné v lazaretech, a komunistický i republikánský tisk, který byl už příliš oslaben, aby odolal moskevským směrnicím, obvinil bojovníky proti Francovi z napomáhání Hitlerovi. E. A. Blair se skrýval u přátel, a byl svědkem toho, jak komunisté zatýkají důstojníka, který mu velel na frontě. Barcelonské dny odhalily gentlemanovi z Etonu, pro něhož fair play byl nejvyšším zákonem, jak se politické taktisování, jež za sebou vleče mlčení, krev a násilí, stává vlastním nebezpečím našeho století. Tenkrát si zapsal do svých poznámek: „V těchto dnech mnoho vojáků padlo na frontě, aniž by věděli, že jim noviny nadávají fašistů a zrádců. Takové věci člověk stěží zapomíná.“

Vskutku, George Orwell na barcelonské dělníky nezapomněl; z hněvu, jenž se ho zmocnil na barcelonských barikádách, vyrostlo jeho dílo. Svou poctivostí a vášnivým odezdáním se nadstranické a nebezpečné pravdě, je Orwell vlastně rodným bratrem Michala Mareše. Je na nás, aby jeho hlas neumlkli. Petr Demetz.

VAROVÁNÍ Z ROKU 1944.

Britské naděje na restaurování (mocenské) rovnováhy vytvořením východoevropské federace se zhroutily Benešovou cestou do Moskvy a podepsáním sovětsko-československého spoje-nectví. V době, kdy toto píší — zří 1944 — jest sovětské uchvacování Balkánu v plném proudu a ruské záměry vůči Polsku jsou zřejmé i politicky slepému...

... skutečnost je taková, že demarkační čára mezi ruskou a západní sférou vlivu se již posu-nula od Visly k Labi, od Černého moře k Adriatickému a Středozemnímu, od prostoru na východ od Varšavy do prostoru na západ od Prahy

ARTHUR KOESTLER (The Yogi and the Commissar, str. 216.)

RAINER MARIA RILKE:

KHIHA CHUDOBY A SMRTI

(VÝŇATKY Z EXILOVÉHO PŘEKLADU FR. BREGHY.)

Dej, Pane, ať člověk je zdrav a veliký
a dej mu noc hlubokou a nekonečnou
v níž půjde dál, než kdo kdy byl;
dej mu noc v níž vše rozkvétá
a nechť tato noc voní jako lupení,
nechť je lehká jak větru dech
a radostná jak Josafat.
Dej ať je konečně zralým,
ať je tak nesmírným, že vesmír jej již neoblékne
a dovol mu být tak sám jako jest hvězda,
aby žádný pohled jej nepřekvapil
když jeho tvář, zmučená, se převléká.

Dej ať čas dětství v jeho srdci se vzkřísí
a otevři svou skříňku zázraků
jeho prvých let naplněných nadějí.
Dovol mu být bdělým až do chvíle
kdy zrodí vlastní svoji smrt,
pln ozvěn jak velká zahrada,
jak dělník jenž se vrací z pole...

Ty, který můžeš vše, spíše než vyslyšet sen ženy,
která věří, že nese Boha ve svém břiše,
dej nám konečně poznat člověka v plné pravdě:
člověka, který v sobě nese svoji vlastní smrt,
ukaž nám cestu, jež k němu vede
a oprostí nás od zkáz jež jej zatracují.

*

Jsi chudým, nemáš nic,
jsi kamenem hrozeným do ulic,
jsi malomocným od něhož divoce každý
se odvrací
a který kol měst s poplašenými zvenci se potácí.
Jak vtr, ani ty nelžeš k místu
a krása špatně skrývá, že jsi nahý;
šat sirotka, který nosí v týdně
je lepším, neboť zaň nedluží...

Jsi chudým jak potřeba dítěte zrodit se
z děvky zahanbené býti matkou
a která břicho tísni až k zadušení se
života prokletého její vinou.
Jsi chudým jak jarní déšť,
jenž stíká po našem městě,
jak jediné přání vězně
v cele navždy mimo svět.
Jsi chudým jak nemocní, kteří za noci
bez ustání, téměř šťastní, se převrací,

jak květiny mezi kolejemí,
tak ubohé v zmateném větru cest,
jak ruka jež tápe za slzami.

A co jsou, proti tobě, pláci, kteří křehnou,
a co je, pro tebe, štěkot hladových psů,
a co je, pro tebe, dlouhý a tichý žal zviřat,
opuštěných všemi v zajetí dvorských vrat?
A před lebou a tvoji bídou,
co jsou všichni chudí nočních asylů?
Jsou jen malým oblázkem
a přece, jak mlýnský kámen,
nejdou jen za chlebem...

Avšak ty jsi skutečně chud, nemáš nic.
Jsi žebrák, který skrývá svoji tvář;
jsi velkým světlem chudých světic,
vedle nichž zlato sálů ztrácí zář...
Jsi v exilu, neznáš vlasti,
žádné místo zde není tvoje.
Jsi příliš velkým a tvá postava nás drtí.
Křičíš do větru,
jsi jak harfa která zradí
rukou hladící strunu...

*

Je-li však ještě hlas, který zpívá o obraně,
nechť silně zní, můj Bože, a nechť je slyšen!
Kde je ten, jenž hledal sílu v chudobě,
mimo všechny majetky i nad časem,
svlékl se na veřejném místě
a nahý kráčet před biskupem?
Kde je ten, který nejvíce miloval,
bosý bratr polní zvíře,
jenž mír a věčnost každé věci dal?

Nebyl jako ti lidé únavou zmlátnělí,
jichž naděj vždy v zoufalství se mění.
Sel loukami mluvě ke květům
jako se hovoří k milencům.
Mluvil o sobě a o tom, co jeho oko vidělo,
aby každý se mohl zúčastnit jeho štěstí;
jeho dobré srdce bez počtu se dělilo
a pro jeho lásku nic nebylo příliš malé.
Sel ze světa ve světlo ještě větší
a jeho krok byl pln radosti mladé.

Kam odešel, bytost světa, paprsek lásky?
A proč chudí mající jen naděj za vůdce
nevidí již více jeho pochodeň za noce?
Nechť vzplane v jejich soumraku
On, večerní hvězda velké chudoby...

Z DOPISU

PODLE mého názoru můžeme přistoupit k utvoření světové spolupráce ve světové společnosti, o kterou usilujeme, teprve po likvidaci problému nacionalismu. Státy a národy se musí vzdát suverenity dobrovolně a z vlastní vůle. Je to rozdíl mezi sjednocením Evropy pod Němci nebo Rusy a Evropy sjednocené, protože se jednotlivé státy rozhodly pro sjednocení.

Je pravda, že nepokoje v Iranu a v Egyptě byly podníceny neschopnými státníky, kteří chtěli odvrátit pozornost od svých chyb a zkorumpovanosti, ale musí se připustit, že pro nepokoje byla vhodná půda. Egypťští studenti neradi vidí cizí vojsko na egyptské půdě, vojsko, které může přinutit krále, aby dosadil ministerského předsedu, který se hodí Angličanům, jak se stalo za války. Peršané neradi vidí, že jsou úplně hospodářsky závislí na cizí společnosti. Výsledek je komplex méněcennosti. Myslím, že energické zákroky, které doporučujete, by nám získaly jen nespolehlivé, neochotné a nespokojené spojení. Mohlo by se stát, že nacionalisté na Středním a Dálném Východě by se obrátili k Rusku, které v teorii slibuje rovnoprávnost ras (proto má úspěch u černochů), ač v praxi ovšem tuto rovnoprávnost dávno zavrhl.

Myslím proto, že musíme uznat národní svrchovanost Arabů, a abychom získali jejich důvěru, musíme s nimi jednat jako s rovnocennými partnery i když mocensky rovnocenní nejsou. Není to lehké. Z vynucených vojenských základů a vynucené hospodářské spolupráce musíme trpělivým jednáním udělat spolupráci dobrovolnou, spolupráci dobrovolného partnera.

H.B. (Wales)

Souhlasíme s pisatelkou dopisu, pokud jde o vytýčení konečného cíle, o který Západ svou politikou musí usilovat. Neméně důležitá jest však otázka postupu — nelze jen pasivně vyčkávat, potřebnou myšlenkovou konversi je třeba podporovat. Hospodářská pomoc a politické výhody musí být poskytovány především těm státům, jejichž obyvatelstvo a politická elita prokazují potřebnou míru duševní vyspělosti a mravní odpovědnosti. Ustupovat nacionalistickým fanatikům je politika, která musí vést ke katastrofě tím, že bude vyvolávat další a další fantastické požadavky a posilovat elementy nejméně odpovědné.

Praktický příklad: Iraku, který v nedávných událostech na Středním Východě neopustil cestu rozumu a odpovědnosti, by měla být poskytnuta nejvyšší míra hospodářských koncesí i politických výhod. Na druhé straně Musadkovi by se mělo současně dokázat, že mezinárodní gangsterství a vyděračství se nevyplácí. Postup, který doporučujeme, je v principu analogický s postupem rozumných rodičů a učitelů (a také s postupem demokratického státu vůči občanům), kteří dětem poskytují nejvyšší možnou míru volnosti i hmotných výhod, neustupují však před případným vyděračstvím, hysterickými scénami, hrozbami a nezodpovědným chováním. Mnohé excesy tohoto druhu je možno vysvětlit a pochopit; je zájisté povinností státníka, právě tak jako vychovatele, jim pokud možno předejít. Bylo by však tragickou chybou je přímo nebo nepřímě podporovat. Poskytovat přemii za nezodpovědný mezinárodní gangsterism je postup, který si lidstvo již nemůže dovolit, má-li konečně mezinárodní anarchie být nahrazena mezinárodním řádem. (red.)

VAROVÁNÍ Z ROKU 1947.

Ve světle tohoto jejich přesvědčení, dobytí světa je pro komunisty jediným způsobem sebeobran. Jakákoli válka, kterou vedou, bez ohledu na to, kdo vypálí první ránu nebo kdo druhého nejdříve napadne — jako na příklad ve Finské válce v r. 1939 — je, podle jejich definice, válkou defenzivní.

Nauení usmířovatelé komunistů se domnívají, že toto jejich přesvědčení může být změněno, dokážeme-li komunistům, že jsme opravdu jejich přáteli, budeme-li k nim mluvit jemně a povolíme-li jim všechno, čeho si přejí. Přehlížejí především, že čeho si komunisté přejí, je svět. A nechápou, že v očích komunistů tato vládnost se strany třetího nepřítelů musí být buď pokryteckým podvodem nebo příznakem hlouposti a slabosti. Nic tyto jejich názory nezmění. Zajiště je nezmění žádný racionální argument či důkazy, neboť v základním bodě, že totiž komunismus buď musí dobyt svět nebo být sám zničen, komunistická víra se náhodou shoduje s pravdou.

JAMES BURNHAM (The Struggle for the World, str. 95.)

V posledních několika měsících se značně zvýšily tiskařské náklady. Prosíme čtenáře, aby včas vyrovnali předplatné. Nebudeme nadále moci posílat Skutečnost čtenářům, kteří dosud neuhradili předplatné za rok 1951 a neohlásili se administraci. Připomínáme těm čtenářům, kteří předplatili celý rok 1951, že platnost jejich předplatného končí březnem t. r.

SKUTEČNOST, ROČNÍK 1951, DOSUD NA
SKLADĚ V OMEZENÉM POČTU VÝTISKŮ.
CENA: 15s., U.S. \$ 2,50. ZÁJEMCI NECHŤ SE
OBRÁTÍ NA ADMINISTRACI T. L.

KUPUJEME ČESKÉ A SLOVENSKÉ KNIHY A ČASOPISY

*klasiky, díla náboženská, hospodářská, historická, beletrii, starší
i novou poesii. V Německu platíme markami, v ostatní cizině
dolary. Podrobné nabídky s udáním požadované ceny na*

REDAKCI SKUTEČNOSTI, MÜNCHEN,

POSTAMT 62, SCHLIESSFACH 6, U.S. ZONE, GERMANY.

LOFKO LTD.

SOFT DRINKS MANUFACTURERS

41-5, CHIPPENHAM MEWS

LONDON, W. 9.

„SKUTEČNOST“, Independent Review in Czech and Slovak. Directed by Editorial Board. Published monthly in Great Britain. Publisher's Office: 28, Orchard Crescent, Edgware. Printed by Warwick Printing Co., Ltd. 9, High St., Warwick.